

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อการศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน” ผู้ศึกษาได้นำเสนอ 5 แนวคิดที่สำคัญเพื่ออธิบายถึง ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ในการศึกษาครั้งนี้ พร้อมกับนำเสนอถึงผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวในประเด็นต่าง ๆ ที่ผ่านมา เพื่อที่จะนำไปสู่การกำหนดกรอบในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดจิตวิทยาการเรียนรู้
2. แนวคิดการจัดการความรู้
3. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. แนวคิดทุนทางสังคม
5. แนวคิดการตลาด
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวข้างต้น ต่างมีความสำคัญในการสนับสนุนการนำมาเป็นกรอบคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเรื่องการศึกษา โดยได้ทบทวนแนวคิดจิตวิทยาการเรียนรู้ เนื่องจากแนวคิดนี้มีความเกี่ยวข้องกับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ การถ่ายโยงการเรียนรู้ ความจำและการลืมของมนุษย์

ทั้งนี้ด้วยฐานความรู้ทางด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความชัดเจนว่าองค์กรชุมชนที่ศึกษา มีการจัดการความรู้ทางด้านอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ให้กันอย่างไร ดังนั้นในส่วนที่ศึกษานี้ยังอาศัยแนวคิดการจัดการความรู้เป็นสำคัญในการอธิบายความต่อเนื่องของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า นอกจากนั้นแล้ว ผู้ศึกษายังเสริมปัจจัยที่อาจจะเป็แรงจูงใจให้ระดับครัวเรือน มีกระบวนการจัดการความรู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือ แนวคิดทุนทางสังคม และแนวคิดการตลาด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในรายละเอียดเพิ่มมากยิ่งขึ้น จากการเกริ่นนำดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดจิตวิทยาการเรียนรู้ (Psychology of Learning)

การเรียนรู้ (Learning) เป็นกระบวนการสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะผลจากการเรียนรู้จะส่งผลให้มนุษย์ค่อย ๆ สร้างเสริมแบบแผนพฤติกรรมขึ้นมา เพื่อเป็นการปรับตัว ต้านหรือต่อสู้ให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ผลงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยน้ำมือของมนุษย์ ความสำเร็จต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมาโดยความฉลาดล้ำของมนุษย์ และการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ โดยขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งนอกพิภพ เราพูดได้อย่างเต็มปากว่าเป็นผลมาจากการเรียนรู้ของมนุษย์ทั้งสิ้น

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า “จิตวิทยาการเรียนรู้” เป็นศาสตร์ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ช่วยให้ผู้คนมีความก้าวหน้าและรู้จักพัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องรู้ว่า การเรียนรู้คืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ การถ่ายโยงการเรียนรู้ ความจำและการลืม การคิดและการแก้ปัญหา ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ นักจิตวิทยาได้ทำการศึกษาค้นคว้าและทดลองจนตั้งเป็นทฤษฎีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็อาจจะเหมาะสมกับสภาพการณ์แต่ละอย่างแตกต่างกันไป ซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

การเรียนรู้ โดยนัยของศาสตร์ทางด้านจิตวิทยานั้นก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องและดีกว่าเดิม หากพิจารณาคำจำกัดความของ เลวิน (Lewin) เกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งมีว่า “พฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของตัวบุคคล และสิ่งแวดล้อมรวมกัน ไม่ใช่จากตัวบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว” รวมถึงคำจำกัดความของ อี.อาร์. ฮิลการ์ด (E.R. Hilgard) ที่ว่า “การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงอย่างค่อนข้างจะถาวรในพฤติกรรม อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการฝึก” (อ้างถึงใน สุชา จันทรโณม และ สุรางค์ จันทรโณม, 2517)

จากคำจำกัดความดังกล่าวอาจจะสรุปได้ว่า คนเราจะเรียนรู้ได้ดีหรือไม่เพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับอิทธิพลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งก็คือ สิ่งที่จะทำให้มนุษย์เกิดความพร้อมในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ นั่นเอง ฉะนั้นสิ่งที่จะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับวัยของมนุษย์เช่นกัน การเรียนรู้จึงต้องมีความเข้าใจถึงระดับความพร้อมของมนุษย์ในวัยต่าง ๆ สรุปได้ว่า การเรียนรู้เกิดได้ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่บุคคลเรียนรู้ โดยร่วมกระทำผ่านวิธีใดวิธีหนึ่งหรือได้ลงมือกระทำสิ่งที่จะเรียนรู้นั้นจริง

2. การเรียนรู้ที่แท้จริงจะมีได้เมื่อผู้เรียนได้บรรลุจุดประสงค์หรือได้รับสิ่งที่ตนต้องการ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การเรียนรู้จะเริ่มเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนมีความสนใจหรือมีความต้องการในบางสิ่งบางอย่าง ผู้เรียนได้ลงมือกระทำกิจกรรมโดยตั้งอกตั้งใจ เพราะมีความสนใจในสิ่งนั้นหรือได้รับในสิ่งที่ตนต้องการ

3. การเรียนรู้เก่าหรือประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้ว จะกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ ขึ้น โดยเฉพาะกับประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่สมปรารถนาและน่าตื่นเต้น การเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่สะสมขึ้น เนื่องจากประสบการณ์ก่อน ๆ นี้ เป็นหลักสำคัญของการเกิดการเรียนรู้ทุกชนิด

4. การเรียนรู้ทักษะและทัศนคติใหม่ ๆ เป็นเรื่องของบุคคลแต่ละคน จะต้องเรียนรู้เอง คนเราอาจเรียนรู้เป็นหมู่เป็นกลุ่มได้ แต่การเรียนรู้และเปลี่ยนพฤติกรรมความคิดเห็นเป็นเรื่องส่วนบุคคลและรายบุคคล

5. การสอนเป็นการแนะนำที่จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักช่วยตัวเอง เป็นการแนะแนวทางให้การเรียนดำเนินไปด้วยดี

จากที่กล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นว่า การเรียนเป็นกระบวนการอันหนึ่งที่บุคคลจะเปลี่ยนพฤติกรรม ความรู้สึก ความคิดเห็นและการกระทำของตนเอง โดยลงมือปฏิบัติจริง ๆ การเรียนเป็นกิจกรรมอันหนึ่งที่จะทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงไปภายหลังเพราะได้เรียนบางสิ่งบางอย่าง เราจึงเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงความรู้ที่มีอยู่เก่า กระทำหรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างผิดจากแต่ก่อน หรือเปลี่ยนทัศนคติความคิดเป็นในเรื่องบางเรื่อง

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ (Factors of Learning Process)

จากการทบทวนแนวคิดดังกล่าวจากนักวิชาการพบว่า นักจิตวิทยามีความคิดเห็นในเรื่องธรรมชาติและหลักเกณฑ์พื้นฐานของการเรียนรู้แตกต่างกันออกไปบ้างก็จริง แต่ถ้าหากพิจารณาว่าในขณะที่มีมนุษย์มีการเรียนรู้นั้น มีอะไรเกิดขึ้นบ้าง องค์ประกอบอะไรบ้างที่ประกอบกันจนกลายเป็นกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นอย่างไร เมื่อพิจารณากันถึงข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่านักจิตวิทยาต่างมีความเห็นสอดคล้องกันโดยทั่ว ๆ ไปแล้วในกระบวนการเรียนรู้นั้น จะประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้ (จำเนียร ช่างโชติ, 2515)

1. แรงจูงใจ

ในการเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เริ่มด้วยสภาวะบางอย่างในตัวผู้เรียนกระตุ้นหรือผลักดันให้ผู้เรียนมีความปรารถนา หรือต้องการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดสภาวะใด ๆ ในตัวผู้เรียนที่กระตุ้นหรือเร้าให้เกิดมีการกระทำหรือพฤติกรรมขึ้นนี้ เราเรียกว่าแรงจูงใจ (Motive) พฤติกรรมทุกชนิดมีความมุ่งหมายและเริ่มด้วยแรงจูงใจ ไม่มีการกระทำใดหรือพฤติกรรมใดเกิดขึ้นได้โดยปราศจากแรงจูงใจ แรงจูงใจเป็นสภาวะในตัวผู้เรียน เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน และเป็นภาวะที่ทำให้ผู้เรียนมีการรับรู้ต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ เราอาจคิดถึงตัวอย่างสภาวะที่กระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนต้องมีการกระทำได้โดยง่าย ๆ เช่น สภาวะทางร่างกาย เป็นต้นว่า ความหิว ความกระหาย ความรู้สึกร้อนหนาว ความรู้สึกทางเพศ ฯลฯ เหล่านี้เป็นเรื่องที่เกิดจากร่างกายขาดความสมดุล ขาดความพอดีในบางสิ่งบางประการ หรือเราอาจคิดถึงสภาวะทางจิตใจ อาทิเช่น ความปรารถนาที่จะมีความรู้ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อสนองความต้องการบางประการ ความปรารถนาที่จะเป็นผู้ที่บุคคลอื่น ๆ ยอมรับนับถือ ความปรารถนาที่จะทำในสิ่งที่ตนสนใจ เป็นต้น เหล่านี้เป็นตัวอย่างให้เห็นสภาวะในตัวผู้เรียนที่กระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมทั้งสิ้น

2. เป้าหมาย

สภาวะที่เรียกว่าแรงจูงใจนั้นเกี่ยวข้องกับความสุขของผู้เรียนคือ เมื่อผู้เรียนได้เผชิญกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อได้มีประสบการณ์ และเกิดสภาวะที่ขาดสมดุล ซึ่งอาจจะเป็นความสุขทางร่างกายหรือความรู้สึกนึกคิด (ทางจิตใจ) โดยธรรมชาติผู้เรียนย่อมปรารถนาที่จะกลับคืนเข้าสู่สภาพสมดุล โดยเหตุนี้จึงเกิดมีการกระทำขึ้น และการกระทำนี้จะเป็นการกระทำที่มีเป้าหมาย (Goal) หรือมีวัตถุประสงค์เสมอ

เมื่อผู้เรียนเลือกเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่คิดว่าเหมาะสมกับภาวะแรงจูงใจแล้ว ก็ลงมือกระทำเพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนั้น ในการนี้ผู้เรียนจะไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายได้ในทันทีทันใด เพราะจะมีอุปสรรคบางประการขัดขวางอยู่ ผู้เรียนจำจะต้องพยายามแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ให้หมดสิ้นไป เพื่อว่าจะจะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการได้

3. ความตึงเครียด

ตามปกติธรรมดาแล้ว ความตึงเครียดจะมีมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับความแรงกล้าของแรงจูงใจ และชนิดของอุปสรรคที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ถ้าสภาวะแรงจูงใจมีระดับสูง และอุปสรรคที่ขวางกั้นมิให้ผู้เรียนบรรลุถึงเป้าหมายได้ เป็นอุปสรรคที่ยากยิ่งสำหรับผู้เรียน ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นก็จะมีระดับสูง สภาวะความตึงเครียดในตัวผู้เรียนนี้ ถ้าเกิดขึ้นไม่มากนักก็มีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้สึกถึงสิ่งที่ท้าทาย บังเกิดความพยายามที่จะขวนขวาย

กระทำจนสำเร็จได้ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าสภาวะตั้งเครียดมีมากเกินไปก็บังเกิดผลร้าย อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพจิตของผู้เรียนได้

4. การเลือกหาการกระทำที่เหมาะสม

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้ประสบความสำเร็จนั้น มักจะมีทางที่ทำได้หลายวิธี ในขบวนการเรียนรู้ก็เช่นเดียวกัน เมื่อผู้เรียนพบอุปสรรค ก็อาจจะมีหลายวิธีการหลายอย่างที่คุณเรียนจะแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นได้ การเลือกหาการกระทำที่คุณเรียนคิดว่าจะช่วยแก้ปัญหาได้นั้น ผู้เรียนบางคนอาจทำโดยวิธีเดาสุ่ม กล่าวคือ มิได้พิจารณาหาเหตุผลเสียก่อนว่าการกระทำที่เลือกนั้น จะแก้ปัญหาหรือขจัดอุปสรรคได้จริงหรือไม่ คิดอะไรได้ก็ทำลงไป ถ้าทำแล้วไม่บังเกิดผลสำเร็จ ก็ลองกระทำด้วยวิธีใหม่ จนกระทั่งพบการกระทำที่เหมาะสม คือแก้ไขปัญหามือหรือขจัดปัญหาได้สำเร็จ บรรลุถึงเป้าหมายได้ตามต้องการ ผู้เรียนบางคนอาจไม่ลงมือกระทำในทันทีทันใด เมื่อพบอุปสรรค แต่จะพิจารณาสถานการณ์อย่างรอบคอบเสียก่อนพยายามค้นหาสิ่งที่เคยรู้มาก่อน มองหาความสัมพันธ์ของส่วนปลีกย่อยต่าง ๆ แล้ววินิจฉัยด้วยเหตุผลว่า การกระทำใดจะบังเกิดผลดีที่สุด แล้วจึงลงมือกระทำ การเลือกการกระทำโดยวิธีหลังนี้อาจช่วยให้ประหยัดเวลา และผู้เรียนอาจมีจำนวนการกระทำต่อสถานการณ์น้อยกว่าการเลือกโดยวิธีแรก

ผู้เรียนจะเลือกหาการกระทำด้วยวิธีใดก็ตาม เมื่อลงมือกระทำตามวิธีที่ได้คิดเลือกไว้แล้วนั้น ก็ไม่จำเป็นจะต้องประสบผลสำเร็จจากการกระทำครั้งแรกเสมอไป ถ้าการกระทำครั้งแรกไม่สำเร็จ กล่าวคือ ยังไม่ช่วยแก้ไขปัญหามือหรือขจัดอุปสรรคออกไปได้ ผู้เรียนจะต้องกลับไปพิจารณาสถานการณ์มองหาวิธีอื่นต่อไปใหม่ จนกระทั่งค้นพบวิธีที่เหมาะสม สามารถแก้ไขขจัดอุปสรรคบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ

5. ความเร็วหรือช้าของการเรียนรู้

เรามักพบอยู่เสมอว่าบางคนทำอะไรได้รวดเร็วและถูกต้องแม่นยำ แต่ถ้าให้บางคนทำงานขึ้นเดียวกันนี้อาจต้องใช้เวลานาน อย่างไรก็ตามก็ดีคนที่ขึ้นชื่อว่าทำงานได้สำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว ก็อาจต้องใช้เวลามากเหมือนกันถ้าไปพบกับงานบางชนิดที่รู้สึกว่ายากและไม่เป็นที่น่าสนใจ ทำนองเดียวกัน คนที่ได้ชื่อว่าทำงานอย่างหนึ่งช้าอาจกลายเป็นคนทำเสร็จรวดเร็วแม่นยำได้เช่นกัน ถ้าหากได้ทำงานที่สนใจและเหมาะสมกับความสามารถของตน การเรียนรู้ก็เช่นเดียวกันอาจเกิดขึ้นได้รวดเร็วหรือช้าก็ได้ ความเร็วของการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยที่สุด 3 อย่างคือ

- ระดับความมากน้อยของแรงจูงใจ หรือแรงกระตุ้นภายในตัวผู้เรียน
- ชนิดของอุปสรรคหรือปัญหาที่ขัดขวางมิให้ผู้เรียนบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการได้

- ความสามารถของตัวผู้เรียน

ทั้งสามประการนี้มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ถ้าหากผู้เรียนมีแรงผลักดันภายในสูง มีความสามารถดี มีสติปัญญาเฉียบแหลม และอุปสรรคที่เกิดขึ้นเป็นอุปสรรคชนิดง่าย ๆ การเรียนรู้ก็ย่อมดำเนินไปครบถ้วนตามกระบวนการได้ในเวลาอันรวดเร็ว ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้เรียนเป็นผู้ที่มีสติปัญญาต่ำ สภาวะแรงจูงใจก็อยู่ในระดับต่ำ และยิ่งพบกับอุปสรรคชนิดยากด้วย การเรียนรู้ก็จะดำเนินไปด้วยความเชื่องช้า

จากที่กล่าวถึงแนวคิด ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของศาสตร์ทางด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ข้างต้น อาจจะสรุปได้ในเบื้องต้นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีระบบคิด ความรู้สึก ทักษะคิด ความเชื่อ และสภาวะแห่งจิต เป็นพื้นฐานการแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ กล่าวคือ การที่มนุษย์จะสนใจเรียนรู้และยกระดับความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ มาใช้ในการพัฒนาสิ่งที่ตนกระทำให้ดีขึ้นตามลำดับ ย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในมนุษย์เป็นสำคัญ

ทั้งนี้การเรียนรู้โดยนัยของ สุชา จันทน์โฮม และ สุรางค์ จันทน์โฮม (2517) ได้สรุปว่า ทฤษฎีเชื่อมโยง (Bond Theory) หรือบางครั้งเรียกทฤษฎีสัมพันธ์ (Connectionism) หรือทฤษฎีสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S.R. Theory) ซึ่งอยู่ในกลุ่มทฤษฎีการสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Associative Theories) ของ ธอร์นไดค์ (Thorndike) เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ ซึ่งในแวดวงการศึกษาทางด้านพฤติกรรมของมนุษย์ยังคงใช้อ้างอิงมาจนถึงปัจจุบัน

ธอร์นไดค์ ได้ทำการทดลองพบว่า การเรียนรู้ของอินทรีย์ที่ด้อยความสามารถเกิดจากการลองผิดลองถูก (Trial and Error) ซึ่งต่อมาเขานิยามเรียกว่าการเรียนรู้แบบเชื่อมโยง ธอร์นไดค์ ได้สรุปว่าการลองผิดลองถูก (Trial and Error) จะนำไปสู่การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองและการเรียนรู้ก็คือการที่มีการเชื่อมโยง (Connection) ระหว่างสิ่งเร้า (Stimuli) และการตอบสนอง (Responses) (อ้างถึงใน สุชา จันทน์โฮม และ สุรางค์ จันทน์โฮม, 2517)

การเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก (Trial-error leaning) มีความสำคัญว่าเมื่ออินทรีย์กระทบกับสิ่งเร้า อินทรีย์จะลองใช้วิธีตอบสนองต่อสิ่งเร้าหลาย ๆ วิธีจนพบกับวิธีที่เหมาะสมและถูกต้องกับเหตุการณ์และสถานการณ์ เมื่อได้รับการตอบสนองที่ถูกต้องก็จะนำไปต่อเนื่องเข้ากับสิ่งเร้านั้น ๆ มีผลให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น โดยมีหลักเกณฑ์และลำดับขั้นที่จะนำไปสู่การเรียนรู้แบบนี้คือ

1. เมื่อมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหา เป็นสิ่งเร้าให้อินทรีย์แสดงการตอบสนองออกมา
2. อินทรีย์จะแสดงอาการตอบสนองหลาย ๆ อย่างเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
3. ปฏิกริยาตอบสนองที่ไม่ทำให้เกิดความพอใจจะถูกตัดทิ้งไป

4. เมื่อปฏิกริยาตอบสนองที่ไม่ทำให้เกิดความพอใจจะตัดทิ้งไป จนเหลือปฏิกริยาที่ทำให้เกิดความพอใจ อินทรีย์จะถือเอาปฏิกริยาตอบสนองที่ถูกต้อง และจะแสดงตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้นมากระทบ (Interaction) อีก

กฎการเรียนรู้ของ ธอร์นไดค์

นอกจากนี้ ธอร์นไดค์ ได้ตั้งกฎการเรียนรู้ขึ้นอีก 3 ข้อ คือ

1. กฎแห่งผล (Law of Effect) กล่าวว่า เมื่อมีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองนำความพอใจมาให้ การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองก็จะแน่นแฟ้นขึ้น ถ้าความสัมพันธ์นี้นำความรำคาญใจมาให้ ความสัมพันธ์นี้จะคลายความแน่นแฟ้นลง หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ถ้าจะให้ผู้เรียนรู้จะไรจะต้องมีรางวัล (รางวัลมิได้หมายถึงของรางวัลอย่างเดียว แต่วมทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้ผู้เรียนรู้ รู้สึกพอใจ เช่น การให้คำชมเชย เป็นต้น)

2. กฎแห่งการฝึก (Law of Exercise) ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ได้สัมพันธ์แน่นแฟ้นขึ้น และความสัมพันธ์จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เมื่อมีการทำแบบฝึกหัดหรือทำซ้ำ บ่อย ๆ และความสัมพันธ์นี้จะคลายอ่อนลงเมื่อไม่ได้ใช้ และธอร์นไดค์ เชื่อว่าการกระทำที่ไม่มีรางวัล เป็นผลตอบแทนหลังการตอบสนองนั้น ๆ สิ้นสุดลง เป็นเรื่องที่ไม่มีความหมายต่อการเรียนรู้เลย

3. กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) ธอร์นไดค์ ตั้งกฎแห่งความพร้อมนี้เพื่อ เสริมกฎแห่งผล และได้อธิบายไว้ในรูปของการเตรียมตัวการเตรียมพร้อมว่า หากมนุษย์พร้อมที่จะ เรียนรู้จะไรบางอย่างได้ พร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่จำเป็นสำหรับขบวนการเรียนรู้และ ผู้เรียนจะแสดงหรือไม่แสดงพฤติกรรมอะไรออกมา นั้น ธอร์นไดค์ ให้หลักไว้ 3 ประการ คือ

- เมื่อหน่วยของการกระทำพร้อมที่จะแสดงออก ถูกผู้กระทำทำด้วยความสบายใจหรือพอใจไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงการกระทำนี้ได้
- ถ้าหน่วยของการกระทำพร้อมที่จะแสดงออก แต่ไม่ได้แสดงจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ และกระตุ้นให้ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและสิ่งเร้าแยกออกจากกันด้วยความไม่สบายใจ
- ถ้าหน่วยของการกระทำยังไม่พร้อมที่จะแสดงออก แต่จำเป็นต้องแสดงออก การแสดงออกนั้น ๆ ก็จะทำให้ผู้แสดงออกด้วยความไม่สบายใจไม่พอใจเช่นกัน

องค์ประกอบในการเรียนรู้ของ ธอร์นไคค์

ธอร์นไคค์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบในการเรียนรู้ไว้ 6 ประการด้วยกัน คือ

1. สมรรถภาพ (Capacity) สมรรถภาพในการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับจำนวนของ “bonds” (ความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์) ถ้ามี bonds มากก็มีสมรรถภาพในการเรียนรู้มาก ความแตกต่างระหว่างความเฉลียวฉลาด และความทึบ (bright and dull) ขึ้นอยู่กับปริมาณมากกว่าคุณภาพ แม้จะเชื่อว่าสติปัญญาสูงนั้นมีขอบเขตทั้งความกว้างขวางและความลึกซึ้งก็ตาม
2. การฝึกฝน (Practice) การกระทำซ้ำ ๆ กันหรือการฝึกหัดจะไม่ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงเสมอไป แต่ถ้าการกระทำนั้นมีรางวัลจะทำให้สายใยของการเชื่อมโยงนั้นแข็งแรงขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าผู้ทำเห็นผลของการกระทำจึงจะช่วยให้การฝึกฝนได้ผลดี
3. การจูงใจ (Motivation) ได้แก่ การให้รางวัลและการทำโทษ ธอร์นไคค์ เชื่อว่ารางวัลหรือความสำเร็จ ย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น ส่วนการทำโทษหรือการประสบความผิดหวังย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่ถดถอย คือไม่ยอมมีพฤติกรรมอย่างนั้นซ้ำอีก
4. ความเข้าใจ (Understanding) หมายถึง การสร้างความเชื่อมโยงที่เหมาะสมเกี่ยวกับความเข้าใจนั้น ๆ โดยอาศัยหลักของการถ่ายโยงการเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเราจะเข้าใจสถานการณ์นั้นได้ดีขึ้น ถ้าสถานการณ์ใหม่มีสิ่งคล้ายคลึงกับสถานการณ์เดิม
5. การถ่ายโยง (Transfer) การถ่ายโยงจะเกิดขึ้นถ้าสถานการณ์ใหม่มีสิ่งคล้ายคลึงกับสถานการณ์เดิม เราจะสามารถเรียนรู้สถานการณ์ใหม่ได้ดี และเร็วขึ้น
6. การลืม (Forgetting หรือ Law of Disuse) การลืมจะเกิดขึ้นเมื่อไม่มีการฝึกฝน ฝึกหัดหรือปฏิบัติบ่อย ๆ หรือไม่ได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้น ๆ

การนำทฤษฎีเชื่อมโยงของธอร์นไคค์ไปปฏิบัติ

ธอร์นไคค์ มีความสนใจเกี่ยวกับการเรียนรู้ของเขา ซึ่งเขากล่าวไว้ในกฎทั้ง 3 ข้อ เขาอธิบายว่า ครูควรจะได้รู้ลักษณะและการให้การฝึกหัดที่ถูกต้อง ข้อผิดพลาดทั้งหลายควรจะได้นำมาพิจารณา เพื่อไม่ให้มันเกิดขึ้นได้อีก ธอร์นไคค์ ไม่ได้แนะนำแต่เพียงใช้กฎ 3 ข้อของเขาเท่านั้น เขายังกล่าวถึงความสนใจอื่น ๆ อีก 5 ประการ ซึ่งเป็นแรงหนุนอันสำคัญที่จะทำให้กฎ 3 ข้อนี้มีผลเต็มที่ คือ

1. ความสนใจในงานนั้น
2. ความสนใจที่จะปรับปรุงและทำงานนั้นให้ดียิ่งขึ้น

3. ความสำคัญของสิ่งนั้นที่มีต่อผู้ปฏิบัติ
4. ทศนคติที่มีต่อปัญหา
5. ความตั้งใจที่จะทำงาน

ทฤษฎีการเรียนรู้ของ ธอร์นไคค์ จากที่ผู้ศึกษากล่าวข้างต้น สามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้านการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร จึงสามารถเสริมสร้างกระบวนการจัดการเรียนรู้การจักสานในครัวเรือน ให้สอดคล้องกับบริบทความต้องการซื้อของสังคมไทยและสังคมโลก ที่เปลี่ยนแปลงไป หรืออาจจะเป็นเพราะการแสดงออกของแต่ละครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับแนวคิดจิตวิทยาการเรียนรู้ของ ธอร์นไคค์

2. แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM)

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้นั้น โดยส่วนใหญ่ นักคิด นักวิชาการ นักวิจัย ที่นำเอามาใช้ในการศึกษานั้นมักจะอ้างอิงถึง แนวความคิดและทฤษฎีของ Dave Snowden ผู้เชี่ยวชาญการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการของ IBM's Cynefin สหราชอาณาจักร Ryoko Toyama ซึ่งสอนอยู่ที่ Graduate School of Knowledge Science Japan Advanced Institute of Science and Technology และ Ikujiro Nonaka ซึ่งอยู่ที่ Graduate School of International Corporate Strategy Hitotsubashi University โดย Ryoko Toyama เห็นว่า การจัดการความรู้นั้นควรจะหมายถึง การจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ น่าจะเหมาะกว่า เพราะเป็นความพยายามที่จะใช้ความรู้ที่มีอยู่ และประสบการณ์ของบุคคลต่าง ๆ ในองค์กรอย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งทางธุรกิจ

การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) เป็นแนวคิดที่เริ่มจาก Peter Senge' (เน้นด้านองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อการแข่งขัน) และ Peter Drucker (KM คือ กระจายความรู้ ความเติบโตขององค์กรในอนาคต และผลิตภาพจะผลิตออกนอกผลได้โดยความรู้เป็นตัวนำ) โดยแนวคิดดังกล่าวถูกนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของญี่ปุ่น โดย Ikujiro Nonaka (Graduate School of International Corporate Strategy Hitotsubashi University) ซึ่งเป็นการเน้นการใช้ประโยชน์ของ Tacit และ Explicit Knowledge ซึ่งปรากฏว่าได้รับการสนองตอบอย่างมากจากบริษัทชั้นนำของญี่ปุ่น (พรทิพย์ กาญจนนิต และคณะ, 2546) และเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับ และนำมาประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคม ในลักษณะการเพิ่มสมรรถภาพ และศักยภาพให้องค์กรชุมชนเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่สูงขึ้น ในการทำงานต่าง ๆ ตาม

เป้าหมาย โดยมีตัวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพยากรอันสำคัญในการนำมาสู่การจัดการ แล้วเกิดผลดังกล่าวยขึ้น

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกิจกรรมที่มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถนำมาสร้างเป็นความรู้ การตีความทำความเข้าใจถึงที่มาและตรวจสอบแนวคิดของความรู้ นั้น ๆ ตลอดจนการแบ่งปันความรู้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน ขบคิด ต่อยอดความรู้สำหรับนำไปใช้งาน ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัย "การเชื่อมโยงระหว่างบุคคล" เป็นกลไกสำคัญโดยมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุน (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2545)

วิจารณ์ พาณิช (เอกสารปาฐกถาพิเศษ ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคม, 2547) กล่าวว่า การจัดการความรู้แท้จริงแล้วเป็นเรื่องของกลุ่ม ผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ร่วมกันจัดกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันสำหรับนำมาใช้ในการปรับปรุง งาน และเพื่อยกระดับความสามารถในการค้นหาความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ในการทำงาน โดยที่มีเป้าหมายของงานในระดับที่เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างน่าภูมิใจ ไปสู่การสร้างนวัตกรรมจากการทำงาน และมีการสังเคราะห์ความรู้สำหรับการทำงานไว้ในองค์กรหรือหน่วยงานหรือกลุ่มผู้ปฏิบัติ ในรูปของคลังความรู้ที่มีระบบการจัดเก็บให้ค้นหามาใช้ได้อย่างสะดวก ค้นหาได้ตลอดเวลาได้ทันที ที่ต้องการ และมีการปรับปรุงคลังความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เป็นความรู้ที่เก่าเก็บและ ล้าสมัย

นอกจากนั้นแล้ว ตามหลักของการจัดการความรู้ จะต้องมองความรู้อย่างเป็นอนิจจัง คือ ความรู้เป็นสิ่งที่เก่าเร็ว ล้าสมัยง่าย แล้วกลุ่มผู้จัดการความรู้จะต้องฝึกฝนและพัฒนาตนเองให้ มีความสามารถในการยกระดับความรู้ หรือเลือกใช้ความรู้ที่ "ล้าสมัย" อยู่เสมอ เพื่อสร้างขีด ความสามารถในการแข่งขันของตน หรือเพื่อสร้างความสามารถในการปรับปรุงตัวของกลุ่มตน ทั้งนี้มุมมองของการดำเนินการจัดการความรู้มองได้หลายมุมด้วยกันเช่น มองว่าเป็นการแข่งขัน กับตัวเอง คือ เป็นการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ใหม่สดอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนางานของตนเองอย่างไม่ หยุดยั้ง แต่มองในอีกมุมหนึ่ง การจัดการความรู้เป็นการต่อสู้รับมือกับสถานการณ์ภายนอก ซึ่ง เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและพลิกผัน การดำเนินการจัดการความรู้ จึงต้องมีการตรวจสอบ ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ภายนอกอยู่ตลอดเวลา นำมาเป็นองค์ประกอบเชิงบริบทแวดล้อม สำหรับใช้กำหนดเป้าหมาย และกำหนดวิธีการพัฒนางานของกลุ่ม หรือมองอีกนัยหนึ่ง การจัดการ ความรู้เป็นกระบวนการนำทุนปัญญา (Intellectual Capital) ไปสร้างมูลค่าและคุณค่า (Value)

และในขณะเดียวกัน ทุนปัญญาก็เพิ่มพูนขึ้นด้วย กระบวนการนี้เป็นวงจรไม่รู้จบ มีการหมุนเป็นเกลียวความรู้ (Knowledge spiral) ยกระดับเป็นพลวัต และมองในอีกมุมหนึ่ง การจัดการความรู้เป็นกระบวนการใช้งานและความรู้เป็นเครื่องมือ (means) พัฒนาคน พัฒนาตนเอง พัฒนางค์กร และพัฒนาความเป็นชุมชนในที่ทำงาน (เอกสารปาฐกถาพิเศษ ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคม, 2547)

ในมุมมองของชาวตะวันตกอย่าง Etienne Wenger and others กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการกระบวนการผลิต และประยุกต์ใช้ความรู้อย่างทั่วถึงทั้งระบบความรู้ (System Knowledge) ซึ่ง หมายถึง การประสานกิจกรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ช่วยกันค้นหา เผยแพร่ หรือประยุกต์ใช้ความรู้ กลุ่มเหล่านี้จะประกอบด้วยทีม กลุ่มพนักงาน ศูนย์วิจัย ชุมชน ผู้ส่งมอบชิ้นส่วน ลูกค้า และตัวแทนอื่น ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร กิจกรรมวัดผลสนับสนุนความท้าทายในการจัดการความรู้ โดยการติดตามและบันทึกข้อมูล ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมที่สร้าง และประยุกต์ใช้ความรู้ ตัวอย่างเช่น ชุมชนเปลี่ยนแนวคิดหยาบ ๆ อย่างไรให้เป็นวิธีการใหม่ที่ทีมนำไปใช้เพื่อสนองตอบต่อลูกค้าได้รวดเร็วขึ้น หากปราศจากการสร้างจุดเชื่อมโยงเหล่านี้ คุณย่อมไม่รู้ว่าความพยายามที่ชุมชนลงไปได้สร้างคุณค่าให้แก่ทีมหรือไม่ ชุมชนแนวปฏิบัติช่วยให้ง่ายขึ้นที่จะวัดผล และการจัดการกับการไหลของความรู้ (Flow of Knowledge) เนื่องจากนักปฏิบัติจะติดตามกระบวนการทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเริ่มจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องการเรียนรู้และนวัตกรรมต่าง ๆ ในจุดที่ความรู้ถูกสร้างขึ้นไปจนถึงกิจกรรมทางธุรกิจซึ่งเป็นจุดที่ความรู้ถูกประยุกต์ใช้ (พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ, ผู้แปล, 2547)

ดังนั้นการจัดการความรู้ (Knowledge management) จึงเป็นกระบวนการสร้างสรรค์องค์ความรู้ผ่านกระบวนการรูปแบบต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ การแบ่งปัน (Sharing) การให้คุณค่า การจัดเก็บ การรวบรวม จัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประยุกต์ การปฏิบัติ และจัดกิจกรรม รวมถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรจากผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ผ่านกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) ทำให้เกิดขึ้นเป็นองค์ความรู้ และเสริมสร้างทุนทางปัญญา โดยในเบื้องต้นกระบวนการเหล่านี้ จะอยู่บนพื้นฐานของการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม ความสัมพันธ์ของคนในลักษณะเครือข่าย และมีเป้าหมายของแต่ละคนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีการสื่อสาร มีการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ทุกคนสามารถที่จะเข้าถึงประโยชน์ดังกล่าวได้

เราสามารถเห็นได้ว่า การจัดการความรู้ เป็นกรอบของกระบวนการที่ทำให้ได้มาซึ่งความรู้ ว่าควรจะทำอย่างไรบ้าง มีแนวทางอย่างไรที่จะกลั่นกรอง ซึ่งความรู้ที่กระจัดกระจาย ขาดการให้คุณค่า แล้วนำมาสร้างคุณค่าเพื่อเป็นฐานของทุนที่จะนำไปขยายความสามารถในการ

ปฏิบัติงานในระดับที่มีความเป็นรูปธรรม คล้ายกับการทำความรู้ที่แฝงอยู่ ให้ปรากฏออกมาและสามารถหยิบฉวยเพื่อนำมาใช้งานได้สำหรับคนในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรชุมชนหรือชาวบ้านโดยทั่วไป

นอกจากนี้ ถ้ามองให้ลึกลงไปในตัว of ความรู้ (Body of Knowledge) การจัดการความรู้ มุ่งเน้นสาระในส่วนที่เป็นความรู้โดยนัย (Tacit) หรือความรู้ภายในตัวคนมากกว่า ความรู้แบบเปิดเผย (Explicit) ซึ่งถ้าลองพิจารณาดูแล้ว ความรู้โดยนัยนั้นมีความสลับซับซ้อนและต้องใช้ศิลป์ในการพิจารณาวิเคราะห์อย่างแยบยล จึงจะสามารถทำให้เกิดความชัดเจนขึ้นมาได้ ซึ่งในการจัดการความรู้เองมุ่งที่จะกลั่นกรองความรู้ดังกล่าวออกมาให้เกิดประโยชน์ที่สุด ดังที่ Kendall and McHale กล่าวไว้ว่า ความแตกต่างของความรู้ทั้งสองชนิดนี้ คือ ความรู้ที่เปิดเผย สามารถที่จะเขียนเป็นตัวหนังสือออกมาได้ สามารถติดตั้งและจัดระบบด้วยระบบข้อมูล ส่วนความรู้โดยนัยนั้น คือ ความรู้ที่อยู่ในความคิด ความรู้สึก อยู่ในใจ และสติปัญญาของบุคคล (อ้างถึงใน กิตติชัย ปัญญาวัน, 2548) รวมทั้งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่แสดงผ่าน ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และวิถีปฏิบัติงาน นอกจากนี้แล้ว Gordon Michael E, ได้ขยายความโดยจำแนกรายละเอียดความรู้ไว้ 2 ประเภทให้เห็นเด่นชัดขึ้น (อ้างถึงใน อิทธิชัย กิตติสมิทธิ, 2546)

1. ความรู้แบบแฝง (Tacit Knowledge)

ความรู้แบบแฝงเป็นความรู้ที่ไม่อยู่ในรูปแบบที่สามารถแสดงได้อย่างชัดเจนในรูปแบบของลายลักษณ์อักษร หรือที่มีได้รับการบันทึกในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นลักษณะของความรู้จากการสะสมเฉพาะส่วนบุคคล ซึ่งมาจากการเรียนรู้หลายรูปแบบ เช่น ได้มาจากการทำงาน ได้มาจากการพูดคุยกับผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ได้มาจากการสังเกตเป็นเวลานานจนสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งมีคำอธิบายแบบสั้น ๆ ไว้ว่า เป็นความรู้ที่อยู่ในส่วนบุคคลที่รู้มากกว่าที่สามารถจะอธิบายออกมาได้ หรือ “Know more than can tell” (มาจากบทความที่เป็นเอกสารอ้างอิง) ซึ่งมีความหมายว่า “ความรู้ที่บุคคลหนึ่งแสดงหรือบอกออกมาไม่ได้ครอบคลุมความรู้ทั้งหมดที่มี”

โดยความรู้แบบแฝง ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ รวมถึงการคิดค้นต่าง ๆ ซึ่งความรู้ลักษณะนี้สามารถเรียกว่าเป็นเทคนิคส่วนบุคคลในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การทำอาหารที่มีสูตรอาหารได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบหนังสือต่าง ๆ มากมาย แต่บุคคลหนึ่งจะทำอาหารชนิดเดียวกันได้ไม่เหมือนกับบุคคลอื่น เพราะว่าแต่ละบุคคลมีประสบการณ์ในการทำอาหารไม่เหมือนกัน ความรู้หลายอย่างไม่ได้รับการบันทึกในสูตรอาหารเสมอไป แต่เป็นเทคนิคแต่ละบุคคลได้จากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่มีแตกต่างกันไป เทคนิคบางเทคนิคทำให้ได้อาหารที่มีรสชาติอร่อยกว่า ถึงแม้

จะใช้สูตรอาหารเดียวกับที่ระบุไว้ ซึ่งเทคนิคเหล่านี้เองถือว่าเป็นความรู้แบบแฝง ซึ่งการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความรู้ประเภทดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ประเภทหนึ่งได้ เพราะทำให้เกิดความรู้ได้ ถึงแม้ว่าการเรียนรู้ดังกล่าวจะไม่อยู่ในรูปแบบที่ชัดเจนเหมือนจากการเรียนรู้ภายในห้องเรียนก็ตาม ทั้งนี้สามารถแสดงในเชิงทฤษฎี (Theory) ในการจัดแยกประเภทของความรู้แบบแฝงเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) ความรู้ในเชิงข้อมูล (รู้ว่าสิ่งใดคืออะไร) เป็นลักษณะความจำของมนุษย์ที่สามารถจะจดจำเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ โดยอาจจะไม่จำเป็นต้องได้รับการบันทึกไว้ ซึ่งโดยทั่วไปความรู้เหล่านี้ จะได้รับการปะติดปะต่อ สร้างขึ้นมาใหม่ให้อยู่ในภาพที่สามารถจะจำได้ง่ายขึ้น สำหรับการเรียกใช้ในภายหลัง

(2) ความรู้ในเชิงขั้นตอน (รู้ว่าจะต้องทำอย่างไร) เป็นการเรียนรู้ถึงขั้นตอนการทำงานต่าง ๆ โดยอาจจะมาจากความรู้สึกรู้จากการทำงาน ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ก็ยังไม่ได้รับการบันทึกให้อยู่ในรูปของขั้นตอนอย่างจริงจัง แต่หลังจากทำงานนั้นเป็นเวลานานขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้และสามารถที่จะอธิบายขั้นตอนการทำงานต่าง ๆ ออกมาได้อย่างชัดเจน ซึ่งตัวอย่างเช่น การปรับตั้งเครื่องมือในทางวิศวกรรม ซึ่งการที่คน ๆ หนึ่งจะปรับตั้งได้อย่างแม่นยำ จะเกิดจากการปฏิบัติอยู่เสมอ ซึ่งในตอนแรกอาจจะอยู่ที่ความรู้สึก แต่การเรียนรู้ที่มากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไปจะทำให้สามารถตั้งเป็นขั้นตอนที่ชัดเจนออกมาได้

(3) ความรู้ในการพิจารณาตัดสิน (รู้ว่าจะต้องทำเมื่อไร) เป็นการเรียนรู้ถึงหลักการสำหรับการพิจารณาตัดสินในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง รวมทั้งในการแก้ไขปัญหาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก่อน ดังนั้นถ้าเกิดปัญหาในลักษณะเช่นเดิมอีก ก็สามารถคิดถึงวิธีการที่ได้ใช้แล้วนำมาประยุกต์เพื่อนำมาแก้ปัญหาดังกล่าว ซึ่งเมื่อได้เกิดปัญหาลาย ๆ ครั้งในลักษณะที่แตกต่างกัน วิธีการที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ก็สามารถที่จะได้รับการรวบรวมและนำมาใช้ในการพัฒนาต่อไปได้ ในรูปแบบที่เรียกว่าระบบผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ไม่เคยพบปัญหาในลักษณะเดียวกันมาก่อน สามารถใช้เป็นแนวทางต่อไปได้

(4) ความรู้ในลักษณะของความรอบรู้หรือการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ มีความคล้ายคลึงกับความรู้ในการตัดสิน แต่แตกต่างตรงที่ความรู้ในการตัดสินเกิดจากการเรียนรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ได้ถูกใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีตแล้วใช้แนวทางนั้น สำหรับการจัดการกับปัญหาในลักษณะเดียวกันที่เกิดขึ้นอีก แต่ความรู้ในลักษณะนี้เป็นการคิดนอกกรอบแนวความคิดเดิม โดยพิจารณาสิ่งที่ได้ทำรวมไปถึงขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อพิจารณาแนวทางแก้ไขปัญหาเดิม ซึ่งจะทำให้ได้แนวทางใหม่ สำหรับที่จะใช้ในการรับมือกับปัญหานั้น ๆ ซึ่งการจะทำได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการสร้างความคิดเรื่องการเรียนรู้ (Moral imagination) เพื่อที่จะได้เป็น

แนวทางไว้เป็นหลักการ สำหรับการตัดสินใจว่าควรหรือไม่ที่จะปฏิบัติตามแนวทางเดิม ซึ่งอาจจะไม่ใช่แนวทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

2. ความรู้แบบเปิดเผย (Explicit Knowledge)

ความรู้แบบเปิดเผย กล่าวได้ว่าเป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึก หรือจัดการให้เห็นชัดแจ้ง ซึ่งอยู่ในลักษณะที่พัฒนาจากความรู้แอบแฝง โดยจากความรู้ทั้ง 4 ประเภทย่อย สามารถที่จะทำให้อยู่ในรูปของความรู้ที่ได้รับการบันทึก และจัดการให้เห็นชัดแจ้งได้ดังนี้

(1) ความรู้ในเชิงข้อมูล จากความรู้ที่มนุษย์มีอยู่ ไม่จำเป็นที่จะต้องจำข้อมูลทุกอย่างถึงแม้พยายามที่จะปะติดปะต่อเพื่อให้จำได้ง่ายขึ้นก็ตาม ข้อมูลเหล่านั้นก็สามารถที่จะได้รับการจัดในรูปแบบของหน่วยความจำอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากความจำจากสมองของมนุษย์ได้ ซึ่งทำให้ไม่จำเป็นที่จะต้องจำทุก ๆ ข้อมูลที่มีอยู่ โดยมนุษย์เพียงทำการสืบค้นเมื่อเวลาที่ต้องการ ซึ่งทำให้ความรู้ข้อมูลต่าง ๆ ได้รับการจัดหมวดหมู่ สำหรับการอ้างอิงในภายหลัง และทำให้ความรู้ นั้นไม่สูญหายไปไหน หลังจากที่เราผ่านไปและสมองของมนุษย์เสื่อมลงไป

(2) ความรู้ในเชิงขั้นตอน ที่ได้กล่าวข้างต้นว่าเมื่อได้มีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเคยชิน และรู้สึกถึงขั้นตอนจะทำให้สามารถอธิบายขั้นตอนได้อย่างชัดเจน ซึ่งนำไปสู่การนำความรู้ไปอยู่ในรูปของการจัดสร้างเก็บขั้นตอนสำหรับการปฏิบัติ และรวมไปถึงขั้นตอนที่ใช้ในการสั่งการให้สมองกลหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ทำงาน ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่เหมาะสม

(3) ความรู้ในการพิจารณาตัดสินใจ ซึ่งจากที่ได้แก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ในรูปแบบของวิธีการเดิมจำนวนหลาย ๆ ครั้ง ทำให้สามารถที่จะแปลงความรู้ในรูปแบบแอบแฝงให้ออกมาในรูปแบบของกฎต่าง ๆ สำหรับการปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดการปฏิบัติในรูปแบบเดียวกัน สำหรับการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยไม่ต้องพึ่งการตัดสินใจจากการจำรูปแบบของปัญหาที่เคยเกิดขึ้น

(4) ความรู้ในลักษณะของความรอบรู้และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เมื่อการสร้างความคิดเรื่องการเรียนรู้ได้ถูกใช้เป็นแนวทางการรับมือกับปัญหา เพื่อยึดไว้เป็นหลักการ สำหรับการตัดสินใจว่า ควรหรือไม่ที่จะปฏิบัติตามแนวทางเดิม ซึ่งอาจจะไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง หรือเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ดังนั้นจึงสามารถที่จะพิจารณาความรู้ที่ได้รับการบันทึก และจัดหมวดหมู่ได้ว่าเป็นมาตรฐานต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ สำหรับการตัดสินใจต่อการกระทำหนึ่ง ๆ

จากการชี้ให้เห็นประเภทของความรู้ มิได้หมายความว่าความรู้โดยนัย (ความรู้แบบแฝง) จะสำคัญเพียงส่วนเดียว ความรู้ทั้งสองส่วนล้วนสำคัญและประกอบผสมกันอยู่ ดังที่ โทมัส เอช ดาเวนพอร์ท และ ลอเรนซ์ พูแซด กล่าวถึงความรู้ว่า ความรู้เป็นกรอบของความผสมผสาน ค่านิยม (value) ความรอบรู้ในบริบทอย่างซ้ำของ เป็นการผสมผสานที่ใหกรอบสำคัญกับการ

ประเมินค่า และการนำเอาประสบการณ์ กับสารสนเทศใหม่ ๆ มาผสมรวมเข้าด้วยกันจะเกิดขึ้น และถูกนำไปประยุกต์ในใจของคนทีุุ่รู้สำหรับในแง่ขององค์กรนั้น ความรู้มักจะสั่งสมอยู่ในรูปของ เอกสารหรือแฟ้มเก็บเอกสารต่าง ๆ รวมไปถึงสั่งสมอยู่ในการทำงาน อยู่ในกระบวนการ อยู่ในการ ปฏิบัติงาน และอยู่ในบรรทัดฐานขององค์กรเอง (นิทัศน์ วิเทศ, ผู้แปล, 2542)

ดังนั้นการแยกให้เห็น ซึ่งประเภทของความรู้ เป็นเพียงการทำให้เกิดความเข้าใจใน ความรู้แต่ละอย่างเท่านั้น เพราะในการแยกประเภทของความรู้ตามความเป็นจริงแล้วแยกได้ หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์อะไรในการกำหนด ซึ่งการแยกประเภทจากที่ได้กล่าวมานั้น มีความสอดคล้องกับสายงานพัฒนา ที่ต้องการพัฒนาคนและการจัดการความรู้ที่มุ่งเน้นการ พัฒนางองค์กร พร้อมกับการพัฒนาคนให้เกิดความรู้ การแบ่งลักษณะดังกล่าวจึงน่าจะมี ความเหมาะสม สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

พร้อมกันนั้นในการเสริมสร้างการจัดการความรู้ เพื่อให้ครวัเรือนภายในองค์กร เกิดการ เรียนรู้อยู่เรื่อย ๆ สม่าเสมอในลักษณะของการเป็นวัฏจักรที่หมุนเวียนเพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ ๆ และ พัฒนาการเรียนรู้ภายในครวัเรือนเสมออันจะนำมาซึ่ง ความรู้ในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้นต้องมีความ เชื่อมโยงกับกระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการในการจัดการความรู้้นั้นมีการจำแนกที่แตกต่างกัน เช่น Demarest ได้แบ่ง กระบวนการจัดการความรู้เป็น การสร้างความรู้ (Knowledge construction) การเก็บรวบรวม ความรู้ (knowledge embodiment) การกระจายความรู้ไปใช้ (knowledge dissemination) และ การนำความรู้ไปใช้ (use) (อ้างถึงใน สมชาย นำประเสริฐชัย, ม.ป.ป.) คล้ายกับที่ โกศล ดีศีลธรรม ได้นำเสนอกระบวนการของการจัดการความรู้ออกเป็น 4 กระบวนการดังนี้ (อ้างถึงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา, 2547)

1. การสร้างและการแสวงหาให้ได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge Creation & Acquisition) เป็นกระบวนการในการสร้างนวัตกรรมระยะยาวเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้โดยนัยที่ไม่ได้แสดงออกในรูปของเอกสาร แต่องค์กรมักกระตุ้นให้ บุคลากรในองค์กรสร้างองค์ความรู้เพื่อกำหนดกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและใช้สารสนเทศทางความรู้ ซึ่งในกระบวนการนี้จำเป็นที่ จะต้องมีการกำหนดหรือระบุความรู้ที่ต้องการใช้ ให้ชัดเจน อันจะทำให้การจัดการความรู้ที่มี จุดเน้นหรือจุดมุ่งหมายที่ไม่สะเปะสะปะจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบข้อมูลที่แน่ชัดว่า ความรู้

ดังกล่าวมีแหล่งที่มาอย่างไรภายในองค์กร นอกจากนี้ในกระบวนการนี้ยังต้องมีการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตามเพื่อยืนยันถึงความถูกต้องตรงตามความต้องการอันก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการจัดการความรู้

2. การจัดการและการจัดเก็บความรู้ (Knowledge Organization & Storage) เป็นการวางโครงสร้างของการเก็บรวบรวมความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต เป็นการจัดเก็บความรู้ที่สร้างให้เป็นหมวดหมู่และเก็บลงในฐานข้อมูล และต้องคำนึงถึง การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ นันทิพย์ วิภาวิน (2547) ได้นำเสนอขั้นตอนของการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ไว้ดังนี้คือ 1) การวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานเดิมขององค์กร 2) การเชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับการจัดการกระบวนการทางธุรกิจหรือแม้แต่การดำเนินงานต่าง ๆ ขององค์กร 3) การออกแบบโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการความรู้ 4) การตรวจสอบความรู้เดิมและระบบความรู้ภายในองค์กร 5) การหาทีมงาน 6) การสร้างแผนผังหรือโครงสร้างของการจัดการความรู้ 7) การพัฒนาระบบบริหารความรู้ 8) การนำวิธีการไปใช้อย่างเป็นขั้นตอน 9) การจัดการกับความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและโครงสร้างผลตอบแทน และท้ายสุดคือ 10) การประเมินผลและการวัดผลตอบแทนที่ได้

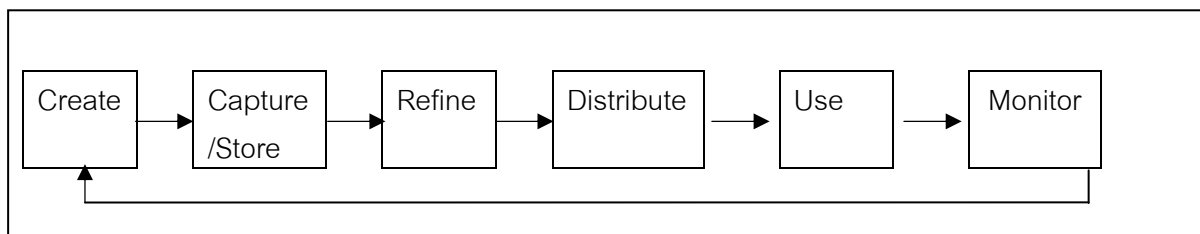
3. การกระจายความรู้ (Knowledge Distribution) โดยการใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บแล้วกระจายสู่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการใช้งานและเอื้อต่อการไหลของงาน รวมถึงการถ่ายทอด การแบ่งปัน หรือกิจกรรมอื่นที่จะขยายขอบเขตของความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลไปสู่กลุ่ม เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ตำรา และการพูดคุยปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ

4. การประยุกต์ใช้ความรู้ในการใช้งาน (Knowledge Application) เป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมหลักต่าง ๆ ผ่านระบบการไหลเวียนของงานด้วยระบบเครือข่ายไปยังหน่วยงานต่าง ๆ และในการประยุกต์ใช้หรือการใช้ความรู้นี้ เป็นเสมือนการตัดสินใจพิจารณาทางเลือกเพื่อนำความรู้ที่ดีที่สุดไปประยุกต์ใช้ มีการนำความรู้ที่ดีและเหมาะสมมาใช้ซ้ำ และการสรุปบทเรียนหรือประเมินผลที่ได้จากการใช้ความรู้ในการดำเนินการต่าง ๆ

ในขณะที่ Turban and others (อ้างถึงใน สมชาย นำประเสริฐชัย, ม.ป.ป.) นำเสนอกระบวนการจัดการความรู้เป็นลำดับวงกลม ประกอบด้วย การสร้าง (create) การจับและเก็บ (capture and store) การเลือกหรือกรอง (refine) การกระจาย (Distribute) การใช้ (Use) และการติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor) ดังแผนภูมิที่ 2.1

แผนภูมิที่ 2.1

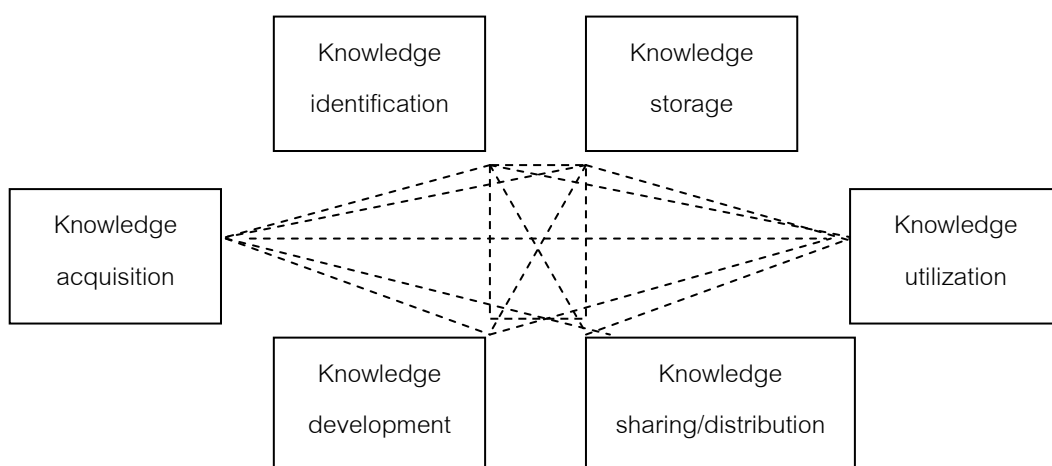
กระบวนการจัดการความรู้ในโมเดลของ Turban and others

ส่วน Probst and others (อ้างถึงใน สมชาย นำประเสริฐชัย, ม.ป.ป.) ได้แบ่งกระบวนการจัดการความรู้เป็น การกำหนดความรู้ที่ต้องการ (knowledge identification) การจัดหาความรู้ที่ต้องการ (knowledge acquisition) การสร้างพัฒนาความรู้ใหม่ (knowledge development) การถ่ายทอดความรู้ (knowledge transfer) การจัดเก็บความรู้ (knowledge storing) การนำความรู้มาใช้ (knowledge utilization) และกำหนดความสัมพันธ์ในรูปแบบ Mesh ที่แต่ละกระบวนการมีความสัมพันธ์กัน ดังแผนภูมิที่ 2.2

แผนภูมิที่ 2.2

กระบวนการจัดการความรู้ในโมเดลของ Probst and others

นอกจากนั้นแล้ว ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2548, น. 2, 45) ได้ประมวลกระบวนการจัดการความรู้ จากนักวิชาการชาวต่างประเทศ ไว้ด้วยกัน 3 กระบวนการดังนี้

1. การสร้างความรู้ (Knowledge Creation หรือ Knowledge Generation) หรือการแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) (Holsapple & Joshi, 2001) เป็นกิจกรรมขององค์การที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาหรือสร้างความรู้ใหม่ขึ้น Brown & Dugaid (1998) กล่าวว่า ความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อคนทำงานด้วยกันในกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น โดยการสร้างความร่วมมือ และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ซึ่งคล้ายกับที่ Takeuchi & Nonaka (2004) ได้แบ่งรูปแบบการสร้างความรู้เป็น 4 ประเภท คือ (แผนภูมิที่ 2.3)

1.1 การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization) คือ การสร้างความรู้แบบไม่ชัดแจ้งเป็นความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การฝึกอบรม และการแนะนำ เช่น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดทำประมวลทางอิเล็กทรอนิกส์ของหน่วยงานต่าง ๆ

1.2 การปรับเปลี่ยนสู่ภายนอก (Externalization) คือ การพูดหรือบรรยายความรู้แบบไม่ชัดแจ้งเป็นความรู้แบบชัดแจ้ง โดยการใช้อุปมาอุปมัย การเปรียบเทียบ และการใช้ตัวแบบ เช่น การนำประสบการณ์จากการไปเห็นหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีคอมพิวเตอร์ในที่ทำงานจำนวนมาก แต่การใช้ประโยชน์ยังน้อยมาก จึงมีการเปรียบเทียบว่ามีคอมพิวเตอร์เป็นเสมือนเฟอร์นิเจอร์ที่มาประดับห้องทำงานเท่านั้น การเปรียบเทียบดังกล่าวช่วยให้มองเห็นภาพได้ง่ายขึ้น

1.3 การปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (Internalization) คือ การสร้างความรู้แบบชัดแจ้งให้เห็นความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ศึกษาจากความรู้ที่ได้เขียนไว้ในคู่มือ เอกสาร เพื่อเพิ่มพูนทักษะให้สูงขึ้น เช่น การซื้อตำราโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อนำมาฝึกฝนจนเกิดความชำนาญขึ้น

1.4 การผสมผสาน (Combination) คือ การสร้างความรู้แบบชัดแจ้งให้เป็นความรู้แบบชัดแจ้ง โดยการรวมหรือบูรณาการองค์ความรู้ หรือสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา เช่น การนำองค์ความรู้ของวิชาคอมพิวเตอร์มาผสมผสานกับความรู้ด้านองค์การและการจัดการเกิดเป็นองค์ความรู้ในวิชาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ (Management Information Systems)

แผนภูมิที่ 2.3
การสร้างความรู้

สร้างความรู้ให้เป็นแบบ (To)

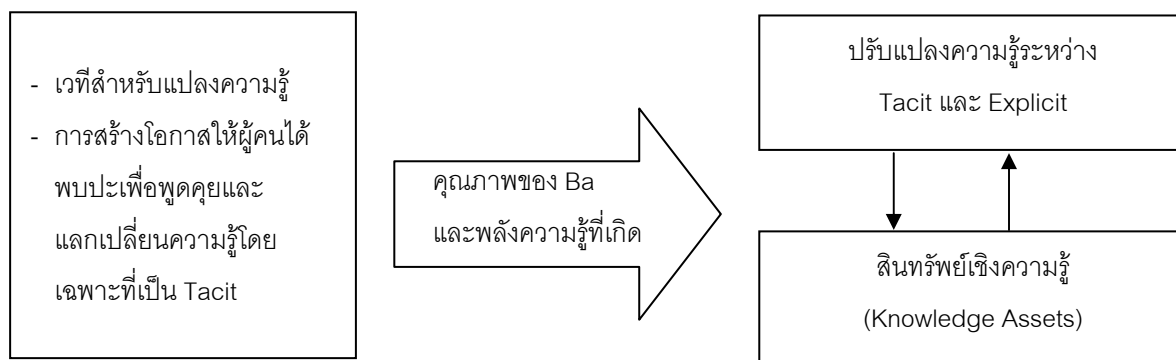
		ความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง	ความรู้แบบชัดแจ้ง
		ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization)	การปรับเปลี่ยนสู่ภายนอก (Externalization)
ความรู้จาก (Form)	ความรู้แบบ ไม่ชัดแจ้ง	การโอนความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง โดยการแลกเปลี่ยนพูดคุย หรือการมีประสบการณ์จากการ ฝึกอบรมหรือประสบการณ์ตรง	พูดหรือบรรยายเกี่ยวกับความรู้ ไม่ชัดแจ้งโดยการใช้อุปมา อุปมัยการเปรียบเทียบหรือใช้ตัว แบบ
	ความรู้แบบ ชัดแจ้ง	การปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (Internalization) เปลี่ยนความรู้แบบชัดแจ้งเป็น ความรู้แบบไม่ชัดแจ้งโดยการ ปฏิบัติหรือดูจากคู่มือเอกสาร หรือหนังสือ	การผสมผสาน (Combination) ผสมผสานความรู้แบบชัดแจ้ง โดยการแลกเปลี่ยน และ สังเคราะห์ เพื่อให้เกิดความรู้ชัด แจ้งสาขาใหม่

ที่มา: Nonaka & Takeuchi, 1995a, p. 62.

นอกจากนี้ องค์กรยังสามารถสร้างความรู้ โดยวิธีการซึ่งเรียกว่า “Ba” (ภาษาญี่ปุ่น : shared space for emerging relationships) ซึ่งก็คือ สถานที่ที่เปิดโอกาสให้พนักงานได้พบปะสังสรรค์ เพื่อสร้างความรู้จัก คู่กันเคย รวมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับงานหรือเรื่องส่วนตัวก็ได้ Ba จึงเป็นได้ทั้งสถานที่จริง เช่น การประชุมสัมมนา ห้องดื่มกาแฟ และสถานที่เสมือนโดยผ่านทาง Website Webboard Homepage เป็นต้น โดยจะมีกระบวนการแปลงความรู้เพื่อให้เกิดเป็นสินทรัพย์เชิงความรู้ในองค์กร ตามรูปแบบต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2.4

กระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้เกิดเป็นสินทรัพย์เชิงความรู้ขององค์กร

2. การประมวลความรู้ วัตถุประสงค์ของการประมวลความรู้ คือ การจัดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้และนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างสะดวก นักวิชาการบางท่านจะเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นการให้รหัส (Codify) ความรู้ เพื่อนำไปเก็บและนำมาใช้ใหม่ได้ในภายหลัง (Alavi, 2000) หลักการในการประมวลความรู้ที่สำคัญมี 3 ประการคือ (Davenport and Prusak, 1998)

2.1 กำหนดขอบเขตและเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการประมวล

2.2 กำหนดแหล่งที่มาของความรู้ดังกล่าว รวมทั้งระบุกลไกและสื่อสำหรับรวบรวมความรู้ เวลา และความถี่ในการประมวลและปรับปรุงให้ทันสมัย

2.3 ระบุวิธีและเครื่องมือในการเข้าถึงและดึงความรู้ที่ได้ประมวล

ความรู้แบบไม่ชัดแจ้งมักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคล ส่วนความรู้แบบชัดแจ้งมักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในเอกสารหรือแฟ้ม การจัดการความรู้ขององค์กรส่วนใหญ่เน้นที่การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการรวบรวม เก็บ และดึงความรู้แบบชัดแจ้งขององค์กร

3. การใช้ความรู้ (Knowledge Utilization) คุณค่าของความรู้อยู่ที่การนำไปใช้ (Fahey and Prusak, 1998) โดยเฉพาะเมื่อมีการประยุกต์ความรู้ เพื่อสร้างความสามารถและนำไปปฏิบัติให้เกิดผล ดังนั้นการสนับสนุนและการเพิ่มการใช้ความรู้ จึงน่าจะเป็นส่วนที่ทำให้ความสำคัญขององค์กรในการจัดการความรู้

เมื่อมีการสร้างความรู้และมีการประมวลความรู้แล้ว ความท้าทายอยู่ที่การประยุกต์ความรู้นั้น และการถ่ายโอนจากแหล่งที่สร้างความรู้ไปยังที่ที่ต้องการใช้ความรู้ดังกล่าว ประเภทของความรู้มีผลต่ออัตราการถ่ายโอนความรู้เช่นเดียวกับกลไกในการถ่ายโอน โดยทั่วไปความรู้

แบบไม่ขัดแย้งมีอัตราการถ่ายโอนช้ากว่าความรู้แบบขัดแย้ง ความรู้แบบไม่ขัดแย้งจะถ่ายโอนได้ดี โดยการใช้รูปแบบของความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และปฏิสัมพันธ์ของบุคคลอย่างต่อเนื่อง ส่วนความรู้แบบขัดแย้งจะถ่ายโอนได้อย่างมีประสิทธิภาพหากได้ใช้ช่องทางการติดต่อหรือการใช้ปฏิสัมพันธ์ อย่างไรก็ตามการถ่ายโอนไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การดูดซับและใช้ความรู้ แต่การถ่ายโอนความรู้ที่มีประสิทธิภาพจะเป็นขั้นตอนแรกที่น่าไปสู่การใช้ความรู้

ทั้งนี้กระบวนการจัดการความรู้ของแต่ละองค์กรมีความแตกต่างกัน ตามลักษณะการดำเนินการและองค์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น ลักษณะและงานขององค์กร โครงสร้างองค์กร และเทคโนโลยี เป็นต้น ดังนั้น องค์กรแต่ละองค์กรจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างของกระบวนการจัดการความรู้เฉพาะขององค์กรเอง

3. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายในสังคม และในวงการต่าง ๆ ทั้งของรัฐ องค์กรพัฒนา นักวิชาการ และสื่อมวลชน นอกจากนั้นยังเป็นคำที่มีความหมายและองค์ประกอบเกี่ยวกับคำอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น ความรู้ท้องถิ่น ความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ซึ่งคำเหล่านี้อาจจะใช้กันอย่างแพร่หลาย ในช่วงเวลาประมาณยี่สิบปีที่ผ่านมา และได้รับแรงเสริมผลักดันจากกระแสสังคมที่เป็นปฏิริยาต่อต้านโลกาภิวัตน์ ที่หันมาให้ความสำคัญต่อท้องถิ่น ยกย่องความรู้และวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น มองเห็นความงามและลุ่มลึกในวิถีชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ชาวบ้านและชาวปาดอยที่ห่างไกลความก้าวหน้าทางวัตถุ เทคโนโลยี หรือความเจริญแบบเมือง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2548)

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19 อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านซึ่งเรียนรู้มาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้าน ในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรมเมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์

ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่งลับไปแล้วกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ (อ้างถึงใน สายันต์ ไพเราะญจิตร และคณะ, 2549)

ในทางการพัฒนาชุมชน สายันต์ ไพเราะญจิตร (บทความทางวิชาการ: พิพิธภัณฑ์ ชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชน) มีความเห็นว่า ภูมิปัญญาที่มีความหมายรวมเอาคำว่า ความรู้ (Knowledge) ความสามารถ (ability) พลัง (Power) ความเป็นชุมชน (Communal) และคำว่า อำนาจ (authority) เข้ามาอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนแน่นแฟ้น และทำหน้าที่ในระบบภูมิสังคมแบบ หนึ่ง ๆ ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น “วัฒนธรรมชุมชน: Community Culture” ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญ ที่ทุก ๆ ชุมชนต้องมีอยู่เสมอ หากชุมชนใดขาดซึ่งคุณลักษณะดังกล่าว ชุมชนนั้นย่อมตกอยู่ใน ภาวะที่เรียกว่า “อ่อนแอ”

แง่มุมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์ในทางการพัฒนา ชุมชนดังกล่าวข้างต้นนั้น สายันต์ ไพเราะญจิตร ได้สรุปการให้ความหมายของ ภูมิปัญญาไว้ใน งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิ ปัญญาท้องถิ่น” ว่าหมายถึง ระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม หรือทักษะใน การแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ทั้งใน ระดับปัจเจกกับปัจเจก ระดับกลุ่มกับกลุ่ม ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และระหว่างมนุษย์กับ สิ่งเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ในสภาวะสมดุลเป็นปกติอยู่เสมอ (สายันต์ ไพเราะญจิตร, 2549)

นอกจากนี้แล้ว สายันต์ ไพเราะญจิตร ภูมิปัญญาทั้งแบบสากลและแบบท้องถิ่น ล้วน เป็นสิ่งที่ผูกพันอย่างแนบแน่นอยู่กับวัฒนธรรม หรือจะเหมารวมว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับวัฒนธรรมก็ น่าจะได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นกลไกในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้ง ในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคมให้อยู่ในสภาวะปกติ เป็นธรรมชาติและ สมดุลอยู่เสมอ นั่นเอง ภูมิปัญญาจึงเป็นระบบวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่สำคัญในชุมชน/ สังคมมนุษย์ และเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม : cultural resource ประเภทหนึ่งที่มีมนุษย์สามารถเอามาจัดการให้ เกิดประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนได้

ด้วยลักษณะการให้ความหมายดังที่กล่าวถึงนั้น แสดงออกชัดเจนทั้งในฐานะที่เป็น ความรู้และที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งนี้โดยทั่วไปมี 2 ประเภทและมีแหล่งที่อยู่ 2 ลักษณะได้แก่

1. ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) หรือ ความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้ สะสมผ่านประสบการณ์ ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการ ค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิง พฤติกรรม จนชำนาญชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของ

ตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของ หรืออาจเรียกความรู้นี้ว่า ความรู้คู่ชีพ

2. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (explicit knowledge) เป็นความรู้ชนิดฝังหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค ในแต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการชุด-คัน-สังกัด-สังเคราะห์ เอาความรู้ออกมาและแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้งานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรือในอีกลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลยแต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ในขณะที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญา ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” ว่าหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็น ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญา ปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยน สังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่อื่น สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้าง ประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ภูมิปัญญา จึงมีทั้งประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำ เพื่อแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

การศึกษาของ เอกวิทย์ ณ ถลาง พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในสังคมไทยนั้น พัฒนาการหลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

1. พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็นผล พวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ขึ้นเป็น วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ และมีการผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับ ศรัทธา ความเชื่อ พระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพาอาศัย

2. ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากภายนอก มิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดในสังคมไทยระดับชาวบ้าน แต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมอาจจะถูกทดสอบเลือกเฟ้น และดัดแปลงให้สามารถใช้แก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ซึ่งเห็นได้ในเรื่อง อาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้ยาสมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัว โดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในการผลิตข้าทางวัฒนธรรม เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่เผชิญอยู่

3. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขูดรากถอนโคน แต่ปรับเปลี่ยน ซึ่งยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมเดิมที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ในทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมภาคกลางและเมืองหลวง และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ในภาคกลาง

4. ภูมิปัญญาของคนไทยมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ซึ่งความหลากหลายของภูมิปัญญาดังกล่าว มิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่การไร้พลัง แต่กลับเป็นความร่ำรวย มั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญในการพัฒนา ถ้าเราสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาที่หลากหลายนั้น ๆ ได้อย่างแท้จริง

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในระดับพื้นบ้าน เป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยการปรับตัวระหว่างธรรมชาติและสังคมมนุษย์เข้าด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ ที่ในปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป เพราะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในรูปของสถาบันการศึกษา ทั้งด้านวิธีการ เนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์ แต่จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติจะกลับมามีความสำคัญอย่างสูง ในการปรับประยุกต์ให้เข้ากับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ในโลกเทียมจริง : Virtual Reality และโลกกายภาพที่มนุษย์เรารู้จักมักคุ้นกันมาแต่เดิม

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นว่า ภูมิปัญญา มีนัยที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการจัดการความรู้ กล่าวคือ โดยนัยของ ภูมิปัญญา อาจพิจารณาความหมายได้สองนัย ซึ่งนัยที่หนึ่ง หมายถึง เป็นภูมิปัญญาติดคน หรือแอบแฝงอยู่ในตัวคน ทั้งที่เป็นระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมหรือทักษะในการแก้ปัญหาของมนุษย์ เหล่านี้ต่างเกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ นัยที่สอง เป็นภูมิปัญญานอกตัวคนหรือเป็นภูมิปัญญาที่มนุษย์มีระบบการจัดการให้เห็นชัดแจ้ง ทั้งที่แสดงให้เห็นเป็นลายลักษณ์อักษร หรือแสดงให้เห็นเป็นสิ่งของ วัตถุจับต้องได้ ซึ่งทั้งสองนัยดังกล่าวต่างกระทำผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีการผสมผสาน ปรับตัว การผลิตซ้ำและผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

การเรียนรู้ การจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นประสบการณ์เรียนรู้ ในการแก้ไขปัญหาของบุคคลที่ผ่านการกลั่นกรอง สังสมความรู้ และการถ่ายทอดโดยบุคคล และสถาบันต่าง ๆ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และรากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อด้านวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญานั้นมีอยู่หลากหลายลักษณะเช่นเดียวกัน (สัมฤทธิ์ ฌินิม, 2545)

ดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) สังเคราะห์จากผลการศึกษาในงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” โดยรวมแล้วสอดคล้องกับการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ดังนี้

1. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก
2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง
3. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม
4. การเรียนรู้ทางศาสนา
5. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน
6. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
7. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ
8. การถ่ายทอดความรู้

ในขณะที่ ปฐม นิคมานนท์ (อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ผิวนิยม, 2545) ได้ศึกษาเรื่อง “การค้นหาคำรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย” พบว่า การถ่ายทอดความรู้สามารถจำแนกได้ 5 ลักษณะ คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน

ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือน ๆ กันและเป็นอาชีพหรืออาชีพเสริมจากการทำนา ทำไร่ เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักสาน ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้ สมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลี และมีความคุ้นเคยตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือน ๆ กันเป็นไปโดยอัตโนมัติ ภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน

เป็นการสืบทอดความรู้ ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่าง ๆ ความสามารถทางด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง

ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาจากผู้รู้ อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 การไปเป็นลูกมือฝึกงาน บางรายได้รับค่าแรงและบางรายไม่ได้รับค่าแรง แต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 การไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง

อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นจากการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานหรือผู้สนใจ การเรียนด้วยตนเองนี้เกิดจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นมาแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้นแล้วมาฝึกฝนและคิดค้นด้วยตนเองต่อจนมีความชำนาญ

5. ความรู้ที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ

มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทัก แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการ แต่ก็ เป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

นอกจากนี้แล้วในทัศนะของ วิจิต นันทสุวรรณ (อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ฌวนิม, 2545) มองว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแง่มุมของชีวิตหมู่บ้านคน คนหนึ่งตั้งแต่เกิดจนตาย มีการแบ่งลำดับชั้นทางวัยวุฒิ 5 ชั้น หรือ 5 ช่วงวัย คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงวัยหนุ่มสาว ช่วงแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคน และช่วงวัยแก่ ทั้ง 5 ช่วงวัยนี้มีการถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เมื่อวัยเด็กจะมีคนอีก 4 รุ่นคอยอุ้มชู และให้เด็กเห็นถึงชีวิตที่แตกต่างกัน ช่วงวัยแก่อยู่เหนือสุดของคนอีก 4 รุ่น ก็มีคน 4 รุ่นให้มองย้อนหลังถึงความแตกต่างของวัย และได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ จากคนหนุ่มสาว ซึ่งยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้ง่าย ช่วงที่มีครอบครัวแล้ว ก็จะมีคน 2 รุ่นให้มองย้อนหลังไปข้างหน้า

2. การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาจะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ชีวิตของคน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสถาบันมีส่วนในการถ่ายทอดประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนเป็นตัวเก็บสะสมประสบการณ์และภูมิปัญญาที่คนรุ่นหนึ่งได้สรุปไว้และได้ถ่ายทอดให้กับคนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวบ้านและมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ ก็คือ ครอบครัว วิธีการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางประเพณีและความเชื่อ

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ในการเข้าใจชีวิตของชาวบ้านคนหนึ่งไม่ได้เข้าใจ เพราะมีคนบอกเล่า หรืออ่านเอาจากการที่มีคนเขียนไว้ แต่ความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดชีวิตไม่ได้มีครั้งเดียว ได้เห็นเป็นสิบเป็นร้อยครั้ง ได้ร่วมแสดงความยินดีเมื่อมีการเกิด ดูแลเอาใจใส่เมื่อมีการป่วยไข้ ทั้งที่เกิดกับตัวเองและผู้อื่น ร่วมงานกันเมื่อตาย เมื่อถึงจุดหนึ่งการสะสมจากการปฏิบัตินี้ ทำให้ประจักษ์ชัดถึงการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับเด็กที่ได้ติดตามพ่อ แม่ไปทำมาหากิน ก็ได้ประจักษ์ชัดจากประสบการณ์การเข้าร่วม ประจักษ์ถึงความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์เป็นการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน การเคลื่อนตัวของวิถีชีวิต ชุมชน กระบวนการเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดระหว่างวัยของชาวบ้านจึงยืดหยุ่น อนุญาตให้ชาวบ้านแต่ละคนได้มีประสบการณ์ตรงจากการที่ปฏิบัติจริง มีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ค่านิยมต่าง ๆ กับ

ประสบการณ์ของแต่ละคน การอธิบายความหมายของชีวิตของชาวบ้านกับการใช้ชีวิตปัจจุบันเป็นเรื่องเดียวกัน และกระบวนการชีวิตทั้งหมด มุ่งไปสู่การแสวงหา ความหมายของชีวิต และการก่อเกิดปัญญาในตัวบุคคล

4. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

คำว่า “ทุนทางสังคม (Social Capital)” เป็นคำที่ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งมีผลต่อกระบวนการความคิดที่มีต่อการมองโลก มองปัญหาที่เกิดขึ้น จากที่เคยมองว่า “เงิน” หรือปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนคนและขับเคลื่อนงานในการพัฒนาประเทศ หรือการนิยามลัทธิปัจเจกชนแบบสุดขีด ตัวใครตัวมัน ทำายที่สุดกลับพบว่ากระบวนการความคิดนี้พาเราทั้งหลายไปสู่ทางตัน สิ่งนี้เองที่ทำให้สังคมหันกลับมามองว่าแท้จริงแล้วสังคมหรือชุมชนไม่ได้ว่างเปล่า แต่มีวิถีคิด หรือระบบคิดที่เอื้อให้เกิดสังคมหรือชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นเหมือนสายใยที่ยึดเหนี่ยวประสานส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันให้สามารถทำงานไปในทิศทางเดียวกันได้ สิ่งเหล่านี้สามารถลดช่องว่างระหว่างคนกับคน คนกับสถาบัน หรือระหว่างสถาบันกับสถาบัน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนได้มองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มองเห็นคุณค่า มีความคาดหวัง และเป้าหมายร่วมกัน (Common Purpose) ก็จะทำให้คนหรือสถาบันสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เรียกว่า ทุนทางสังคม ซึ่งจะช่วยให้สามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (วรวิมล โรมรัตนพันธ์, 2548)

ในสถานการณ์ปัจจุบันจึงกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมเข้ามามีบทบาทอย่างมากสำหรับการพัฒนาหลายด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการพัฒนาเทคโนโลยีที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านในระดับรากหญ้า เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ดังที่พัทนาม (Putnam) เรียกว่า “ทุนนิยมเครือข่าย” ซึ่งขยายตัวบนฐานของครอบครัวขยาย และสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติอันแน่นแฟ้นที่ช่วยสร้างความไว้วางใจ ช่วยเร่งความเร็วของข้อมูลข่าวสารและการประดิษฐ์คิดค้น และส่งผลถึงช่วยลดต้นทุนธุรกรรมในการประกอบธุรกรรมใด ๆ ในขณะเดียวกัน พัทนาม (Putnam) ยังได้ยกตัวอย่างถึงงานของ มาร์ค แกรนโอเวตเตอร์ (Mark Granovetter) ที่สรุปว่า ในสังคมตะวันตก การทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจโดยผ่านเครือข่ายทางสังคมจะประสบผลสำเร็จมาก เช่น การหางาน สหกรณ์ สมาคม ชมรมต่าง ๆ ในปัจจุบัน

ทั้งนี้ทุนทางสังคมมีหลายระดับด้วยกัน กล่าวคือ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับชาติ ในระดับครอบครัวจะเห็นได้ว่าการที่พ่อแม่แม่เพาะสอนลูกหลานเป็นพื้นฐานของทุกสังคม ความรู้สึกพื้นฐาน ความสามารถในการดำรงชีวิต ในระดับชุมชนและระดับชาติ ทุนทาง

สังคมจะสะท้อนออกมาในรูปแบบของการแก้ปัญหา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยศักยภาพและระดับทุนทางสังคมของแต่ละชุมชน จะสะท้อนออกมาในรูปแบบของความรู้สึกร่วมกัน และการแก้ไขปัญหาผลกระทบของทุนทางสังคม และอีกอย่างที่สำคัญคือ มีบทบาทอย่างมากในการสร้างทุนมนุษย์ (อ้างถึงใน อภิรดา ผั่วเจริญ, 2549)

มุมมองที่มีผลต่อ “ทุนทางสังคม” จากการศึกษานี้ของ ชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ (2547) ถูกแบ่งออกเป็น 2 มิติ ได้แก่

1. มุมมองในมิติเศรษฐกิจ คือ การมองในความเป็นทุนของ “ทุนทางสังคม”

ทุนทางสังคมโดยตัวของมันเองนั้นมิได้เป็นปัจจัยการผลิตโดยตรง หากแต่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตหรือทุนอื่น เช่น ข่าวสารข้อมูล ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources) เป็นต้น โดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ทุนทางสังคมจะเป็นทุนได้ก็ต่อเมื่อทุนทางสังคมต้องทำให้ผลกระทบทางเศรษฐกิจปรากฏขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ปรากฏขึ้นมาอาจจะอยู่ในรูปขององค์ประกอบ (composition) หรือโครงสร้าง (structure) อย่างใดอย่างหนึ่ง นั้นหมายความว่าทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนานั้นจะต้องเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ไม่ว่าจะเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใดก็ตาม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ๆ ส่งผลให้มีปรากฏการณ์ที่มีลักษณะของการเกิดผลกระทบต่อสังคม และ/หรือเศรษฐกิจขึ้นอย่างถาวร (persistence) มิใช่เกิดขึ้นชั่วคราว จึงจะถือได้ว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวมีความเป็นทุนทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยตัวของมันเองอาจไม่ถาวร แต่ผลกระทบของมันจะถาวรมากกว่า และอาจสะสมในทุนมนุษย์ได้เหมือนดังเช่นทุนทางกายภาพที่สร้างขึ้นใหม่

2. มุมมองในมิติสังคม คือ การมองในความเป็นสังคมของ “ทุนทางสังคม”

“สังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ยอมรับแบบแผนกฎเกณฑ์ของกลุ่ม ร่วมกันในการดำเนินชีวิต และเนื่องจากทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ที่มีความไว้วางใจ มีการแลกเปลี่ยน และตอบแทนซึ่งกันและกัน มีกฎระเบียบของส่วนรวม บรรทัดฐานสังคม และการควบคุมทางสังคม มีการติดต่อเชื่อมโยงเครือข่าย และมีความเป็นกลุ่ม จึงทำหน้าที่สร้างเสริมความสัมพันธ์ หรือความร่วมมือระหว่างกันขององค์กร หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องได้

นอกจากนั้นการมองทุนทางสังคมในมิติบูรณาการ (Social Capital in Integral Dimension : SCID) ของ วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548) ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. การปรับระบบคิดและวิถีปฏิบัติของบุคคล จากการมุ่งประโยชน์ส่วนตนไปสู่ระบบคิดและวิถีปฏิบัติที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง

จากเน้นตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) ไปสู่การเน้นจริยธรรมเป็นศูนย์กลาง (Ethnocentric) ทำให้คนเปลี่ยนจาก “ฉัน” (I) เป็น “เรา” (WE)

2. มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาระบบคิดและวิธีปฏิบัติของปัจเจกบุคคลให้เปลี่ยนจากความเห็นแก่ตัวไปสู่เห็นแก่ส่วนรวม โดยเฉพาะความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ความคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. ทูทางสังคมในมิติบูรณาการ ทำให้เกิดพลังในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติส่วนบุคคล เมื่อปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองจากการรับรู้ในภาวะปกติ (waking) ไปสู่การรับรู้ในภาวะที่ละเอียด ประณีต และลึกซึ้งมากขึ้น (dreaming and deep-sleep) จะทำให้บุคคลมีโอกาที่จะเรียนรู้และค้นพบความจริงที่ยิ่งใหญ่ ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และเข้าถึงภาวะที่ก่อให้เกิดปัญญาที่มีขีดความสามารถในการคิดและสร้างสรรค์อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ทำให้มนุษย์มีโอกาสได้พัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น (spirit) ซึ่งพลังดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเพิ่มศักยภาพให้แก่บุคคลเท่านั้น พลังที่ว่ามีผลกระทบต่อระบบคิดและวิธีปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม จะก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะกลายเป็นทูทางสังคมในที่สุด ในขณะที่เดียวกันพลังที่จะเกิดขึ้นและพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ พลังจากภายนอกที่ปรากฏออกมาในรูปของกลุ่ม องค์กร สถาบันต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลทางอ้อมของการพัฒนาจิตใจในระดับบุคคล พลังเหล่านี้จะก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่พึงประสงค์กลายเป็นทูทางสังคมในวงกว้างครอบคลุมสังคมในทุกระดับ

บทบาทของทูทางสังคม ชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ (2547) เสนอไว้ดังนี้

1. การแบ่งปันข้อมูล (information sharing) จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้และทักษะ ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ประกอบอาชีพได้ และ/หรือดีขึ้น ทำให้เกิดผลลัพธ์ทางด้านเศรษฐกิจต่อไปด้วย

2. ความร่วมมือในกิจกรรม (coordination of activities) จะก่อให้เกิดความไว้วางใจมากขึ้น ก่อให้เกิดข่ายการสื่อสารวัฒนธรรม ทำให้สมาชิกในองค์กรรวมตัวและผนึกกันเป็นพลัง มีอำนาจเพื่อการต่อรอง (negotiate) พิทักษ์สิทธิ (advocate) นำไปสู่การเคลื่อนไหว เปลี่ยนปรับเปลี่ยนองค์กรได้ ความไว้วางใจโดยเฉพาะที่มีต่อผู้นำ จะทำให้ผู้นำ/กลุ่มผู้นำมีบทบาทในการคิดค้นและแสวงหาหนทาง การสร้างและการใช้ค่านิยมทำให้เห็นถึงเอกลักษณ์ (Identity) ขององค์การของสถาบัน สร้างความรู้สึกผูกพัน ก่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล จะทำให้เกิดผลลัพธ์มากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในแต่ละระดับ ในแต่ละรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีผลต่อการส่งเสริมและการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยดีขึ้น

4. การเป็นแหล่งควบคุมทางสังคม ทำหน้าที่ในการบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎ ตามธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น

5. การเป็นแหล่งสนับสนุนครอบครัว ทำให้สมาชิกได้รับการศึกษาและพัฒนาบุคลิกภาพนำไปสู่การปรับตัวได้ในสังคม และมีสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา การประกอบอาชีพ

5. แนวคิดการตลาด (Marketing Concept)

การตลาด (Marketing) เป็นกระบวนการวางแผนและนำไปปฏิบัติที่สำคัญประการหนึ่งในการดำเนินธุรกิจของมนุษย์ ในเรื่องการวางแผนรูปแบบ แนวคิด การกำหนดราคา การส่งเสริมและการจัดจำหน่ายสินค้าและบริการ ที่มุ่งสนองความจำเป็นหรือความต้องการให้เกิดความพึงพอใจ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน และบรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานหรือสร้างความพึงพอใจ หรือบำบัดความต้องการของบุคคลโดยการซื้อขายแลกเปลี่ยน โดยที่การซื้อขายแลกเปลี่ยนนี้ มาจากการวางแผนงานและการปฏิบัติตามแผนงานในแต่ละองค์ประกอบของตลาด ได้แก่ การวางรูปแบบผลิตภัณฑ์ การตั้งราคา การส่งเสริม และการจัดจำหน่าย (พนา ทองมีอาคม, 2540)

กระบวนการตลาด

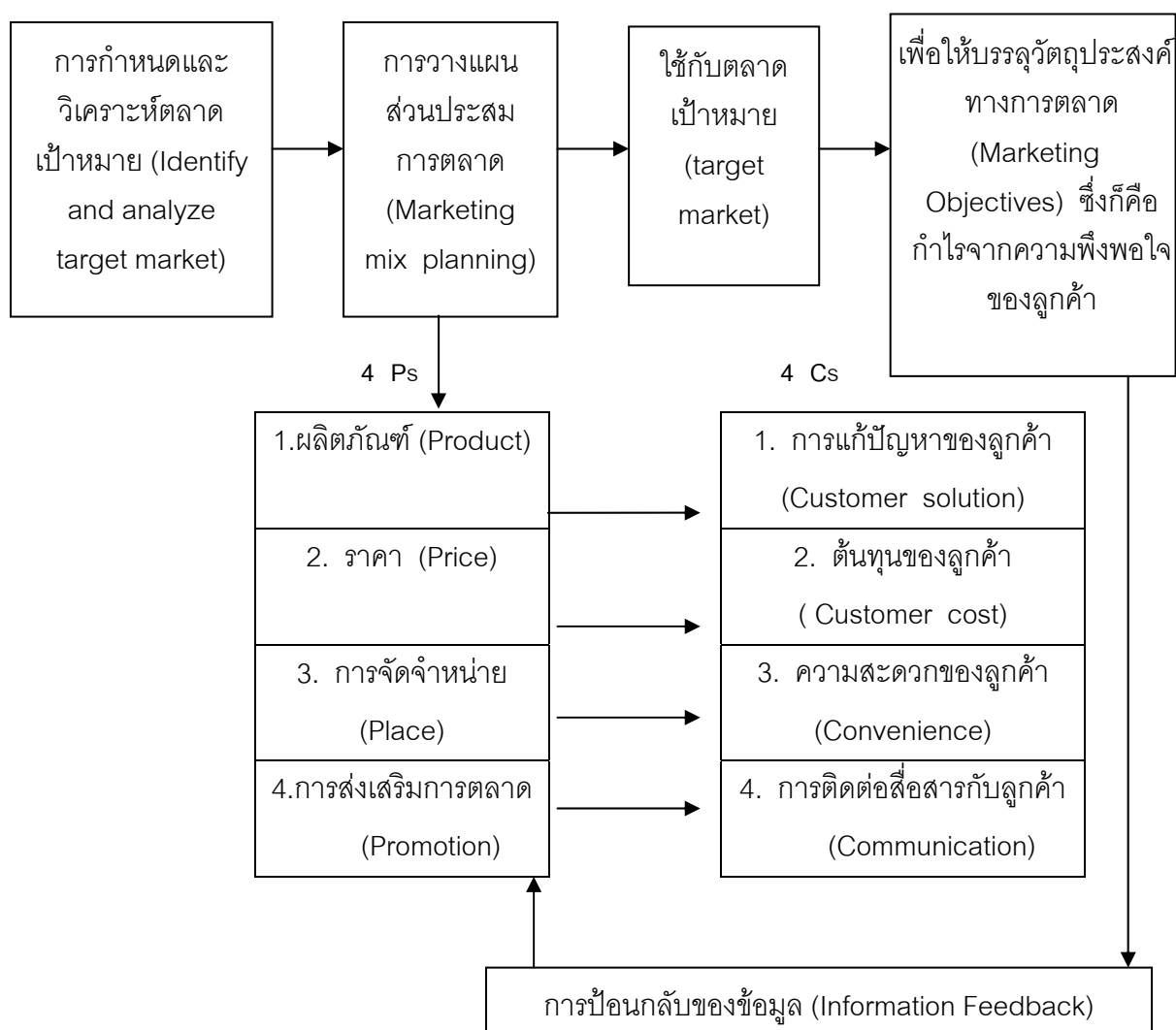
กระบวนการตลาด (Marketing process) หมายถึง กระบวนการทางการบริหารเกี่ยวกับการวิเคราะห์ พิจารณา คัดเลือก และการแสวงหาโอกาสทางการตลาด เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และทิศทางขององค์กร หรือกล่าวได้ว่ากระบวนการตลาดจะประกอบด้วย การพิจารณาและวิเคราะห์โอกาสทางการตลาด การแบ่งส่วนตลาด และการคัดเลือกตลาดเป้าหมาย การพัฒนากลยุทธ์ ส่วนประกอบทางการตลาดที่ดีกว่า และการออกแบบระบบการบริหารการตลาดที่เอื้ออำนวยให้การวางแผน การควบคุม ตลอดจนระบบข้อมูลและบุคลากรทางการตลาดมีความพร้อมที่จะสนับสนุนด้านการตลาด (Philip Kotler อ้างถึงใน ธงชัย สันติวงศ์, 2538)

การตลาด (Marketing) เป็นกระบวนการวางแผนและบริหารความคิด (Planning and executing the conception) การตั้งราคา(Pricing) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) การจัดจำหน่าย (Distribution) สินค้า (Good) บริการ (Services) และความคิด (Ideas) เพื่อสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Change) โดยสามารถสนองความพึงพอใจของบุคคลและบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร (Schoell and Guiltinan, 1990) จากความหมายของการตลาดซึ่งเน้นขั้นตอนในการบริหารการตลาด (Marketing management process) หรือกระบวนการตลาด (Marketing process)

ดังนั้นการตลาดจึงต้องเริ่มต้น จากการกำหนดและวิเคราะห์ตลาดเป้าหมายแล้ววางแผน ส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) ซึ่งประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริม การตลาด แล้วใช้กับตลาดเป้าหมายโดยมีวัตถุประสงค์ คือ ความพึงพอใจของลูกค้า (Customer satisfaction) ดังแผนภูมิที่ 2.5

แผนภูมิที่ 2.5

กระบวนการตลาดในลักษณะเป็นกระบวนการและกระบวนการบริหารการตลาด

แผนภูมิที่ 2.5 แสดงกระบวนการตลาดในลักษณะที่เป็นกระบวนการ (Marketing process) และกระบวนการบริหารการตลาด (Marketing management process) กล่าวคือ เริ่มต้นจากการกำหนดและวิเคราะห์เป้าหมาย ตลอดจนวางแผนส่วนประสมทางการตลาด (4Ps)

เพื่อใช้กับตลาดเป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์ คือ กำไรจากความพึงพอใจของลูกค้า ซึ่งจะต้องคำนึงถึงหลัก 4Cs (Stanton and Futrell อ้างถึงใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2546)

ดังนั้นกระบวนการในการบริหารการตลาด (Marketing management process) จะต้องอาศัยกระบวนการทางการตลาด ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนตามลำดับ ดังต่อไปนี้ (ธงชัย สันติวงษ์, 2538)

1. การวิเคราะห์โอกาสทางการตลาด (Marketing Opportunity Analysis) นักการตลาดต้องพยายามหาทางสร้างสรรค์ ประเมิน และคัดเลือกโอกาสต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมภายนอกและโอกาสของบริษัทจะมีลักษณะแตกต่างกัน คือ โอกาสในสภาพแวดล้อมภายนอก (Environmental Opportunities)

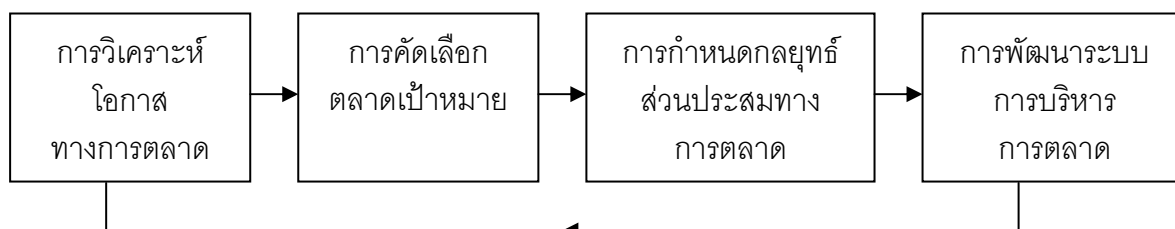
2. การคัดเลือกตลาดเป้าหมาย (Target Market Selection) วิธีการเข้าสู่ตลาดโดยลักษณะทั่วไปแล้ว ทุกตลาดจะประกอบด้วยกลุ่มลูกค้าจำนวนมากที่มีความต้องการที่แตกต่างกัน ซึ่งไม่สามารถตอบสนองด้วยบริษัทใดบริษัทเดียวโดยเฉพาะ หรืออาจไม่มีบริษัทใดบริษัทหนึ่งที่จะสนองความต้องการได้มากเป็นพิเศษ ด้วยเหตุนี้ภารกิจสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การแบ่งส่วนตลาด (Market Segmentation) ให้เป็นส่วนย่อยที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมตามลักษณะของลูกค้าที่แตกต่างกัน เมื่อสามารถวิเคราะห์ส่วนตลาดต่าง ๆ ได้แล้ว บริษัทจะพิจารณาต่อไปว่า บริษัทควรเข้าสู่ตลาดใดก่อนจึงจะได้รับผลดีที่สุด และส่วนของตลาดที่บริษัทได้ตัดสินใจเข้าไปนั้นเรียกว่า “ตลาดเป้าหมาย” (Target Market) เป็นกลุ่มลูกค้าที่ได้รับขอบเขตอย่างชัดเจนถึงความต้องการ และเป้าหมายให้บริษัทวางแผนเพื่อตอบสนองได้โดยตรง

3. การกำหนดกลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix Strategy) ส่วนประสมการตลาดเป็นแนวคิดสำคัญของการตลาดสมัยใหม่ ซึ่งอาจให้ความหมายได้ว่า เป็นส่วนประสมที่ประกอบขึ้นของปัจจัยการตลาดที่ควบคุมได้ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จในวัตถุประสงค์ภายในตลาดเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งทำให้สามารถระบุขอบเขตและสนับสนุนให้บริษัทมีฐานะที่เหนือกว่าในเชิงการแข่งขัน และมุ่งครอบครองตลาดเป้าหมายนั้น

4. การพัฒนาระบบการบริหารการตลาด หลังจากคัดเลือกตลาดเป้าหมายและกำหนดส่วนประสมทางการตลาดแล้ว ต้องจัดเตรียม เพื่อดำเนินการทางการตลาดด้วยการพัฒนาระบบบริหารการตลาดขึ้น เช่น การวางแผนและควบคุมทางการตลาด และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการตลาด

ดังนั้นการบริหารการตลาด ต้องอาศัยปรัชญาด้านธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตอบสนองความต้องการของลูกค้า เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2541)

แผนภูมิที่ 2.6
ขั้นตอนของกระบวนการตลาด

การดำเนินการด้านการตลาดในปัจจุบันธุรกิจได้ให้ความสำคัญกับความต้องการของลูกค้า (Customer Oriented) เป็นหลัก โดยจะค้นหาความต้องการของลูกค้า ติดตามตรวจสอบความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปและสนองความต้องการของลูกค้า ดังนั้น ธุรกิจจึงมีเป้าหมายเพื่อสนองความพอใจของลูกค้าและทำยอดขายให้มีกำไร โดยผ่านการใช้โปรแกรมการตลาดที่ใช้ส่วนประสมทางการตลาดต่าง ๆ คือ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด หรือ 4 P's (The Four Ps of the Marketing Mix)

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง ตัวสินค้าและบริการที่เสนอขาย เพื่อสนองความต้องการของลูกค้าให้ได้รับความพึงพอใจ ซึ่งผลิตภัณฑ์ยังมีความหมายมากกว่ารูปร่างลักษณะภายนอกที่มองเห็นได้ แต่ยังรวมถึงความคาดหวังถึงประโยชน์จากสินค้าหรือบริการนั้นด้วย ผลิตภัณฑ์จึงทำหน้าที่แจ้งข้อมูล สื่อความหมายและความเข้าใจให้ผู้บริโภคทราบ ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏ เช่น ตราสินค้า รูปแบบ สีฉันทัน บรรจุภัณฑ์ ขนาดรูปร่าง เครื่องหมายการค้า ฯลฯ เหล่านี้จึงมีความสำคัญที่เห็นได้ง่ายและชัดเจนเป็นอย่างยิ่ง

2. ราคา (Price) หมายถึง สิ่งที่คุณคณจ่ายสำหรับสิ่งที่ได้มาในรูปของเงินตรา ซึ่งแสดงเป็นมูลค่า (Value) ของผลิตภัณฑ์ ผู้บริโภคจะใช้ราคาเป็นส่วนหนึ่งในการประเมินคุณภาพ และคุณค่าของผลิตภัณฑ์ที่คาดว่าจะได้รับ การกำหนดราคาที่เหมาะสมเป็นส่วนหนึ่งในการจูงใจให้เกิดการซื้อ บางครั้งการตั้งราคาสูงอาจเป็นเครื่องจูงใจให้ผู้บริโภคบางกลุ่มที่ต้องการได้รับความภูมิใจจากการเป็นเจ้าของ หรือการใช้ผลิตภัณฑ์ราคาแพง ที่บางครั้งสินค้ามีการโฆษณาถึงคุณสมบัติต่าง ๆ มากมายจนผู้บริโภคไม่สามารถแยกความแตกต่างได้ ทำให้ราคากลายเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกซื้อ

3. สถานที่ (Place) หรือช่องทางการจัดจำหน่าย (Distribution) หมายถึง การนำสินค้านั้น ออกสู่ตลาดเป้าหมายประกอบด้วย 2 ส่วนที่ คือ งานที่เกี่ยวข้องกับช่องทางการจัด

จำหน่ายและกระจายตัวสินค้า ส่วนสถานที่หรือช่องทางการจัดจำหน่ายมีความสำคัญ เนื่องจากเมื่อผู้บริโภครับทราบข่าวสารเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จนเกิดความสนใจ และมีความต้องการในการทดลองใช้ หากไม่สามารถหาซื้อผลิตภัณฑ์ได้อย่างสะดวกแล้ว ส่วนใหญ่ผู้บริโภคมักจะเลิกให้ความสนใจ แล้วเปลี่ยนไปใช้ตราสินค้าอื่นที่ให้ความสะดวกมากกว่า

4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) หมายถึง ข้อมูลการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ เพื่อสร้างทัศนคติและพฤติกรรมการซื้อใช้ เพื่อแจ้งข่าวสารและการจูงใจผู้บริโภคในเรื่องเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และบริการ ซึ่งประกอบด้วย การโฆษณา (Advertising) การประชาสัมพันธ์ (Public relation) การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) การใช้พนักงานขาย (Personal selling) การตลาดทางตรง (Direct marketing)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาเชื่อมโยงกับประเด็นการศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษาองค์กรชุมชนจักษานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ บางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง” นั้น โดยภาพรวมของข้อค้นพบจากงานวิจัยสรุปได้เป็น 2 ประเด็น ทั้งนี้ประเด็นแรก กระบวนการเรียนรู้ คือ กลไกสำคัญที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และประเด็นที่สอง พบว่าการถ่ายทอดความรู้ คือ วิธีการได้มาซึ่งความรู้เพื่อเสริมสร้างความสามารถทางด้านอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียด จากข้อค้นพบของงานวิจัยดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ คือกลไกสำคัญที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต

นนทดี สังข์แดง (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพ กรณีศึกษา ชุมชนบ้านบ่อสร้าง ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจากการประกอบอาชีพ ทำให้ชุมชนปรับตัวให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ทุกสภาพการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือเดิมชุมชนมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก แต่ด้วยนโยบายการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากสังคมเมือง การขยายตัวของระบบการผลิตภายใต้เศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่แปลกแยกจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเดิม ทำให้เกิดสภาวะความไม่คุ้มทุนในการผลิต

เกิดรายได้ต่ำและค่าใช้จ่ายสูง ก่อให้เกิดสภาวะหนี้สินทั้งจากการผลิตและการบริโภคจึงทำให้เกษตรกรในชุมชนเกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงอาชีพเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้น จึงเปลี่ยนมาประกอบอาชีพหัตถกรรม ทั้งนี้รูปแบบการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพประกอบด้วยการเห็นคุณค่าและเกิดความตระหนักในภูมิปัญญา ความต้องการเพิ่มรายได้จึงเข้าฝึกหัด ทดลองทำด้วยตัวเอง และเผยแพร่ไปสู่ครอบครัว เครือญาติและชุมชน การเรียนรู้ยังเกิดจากการรับข่าวสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่แพร่กระจายเข้าไปในชุมชนและจากการที่ชุมชนเดินทางติดต่อสื่อสารค้าขายกันภายนอก รวมทั้งแรงกระตุ้นส่งเสริมจากองค์กรของรัฐและเอกชน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ เช่น การท่องเที่ยว และการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงอาชีพที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลายลักษณะ โดยเฉพาะโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งเคยมีความผูกพันใกล้ชิดกัน มีความเคารพในระบบอาวุโส ได้ถูกปรับเปลี่ยน ก่อให้เกิดการแข่งขันกันขึ้นในชุมชน ระบบการผลิตของอาชีพใหม่ทำให้เกิดการมีหนี้สินขึ้น อันเนื่องมาจากการกู้ยืมเพื่อการลงทุน

บรรพต กุลหาญ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตของหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า การเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ อาจแบ่งได้เป็น 3 ยุค กล่าวคือ

ยุคดั้งเดิม : กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต เป็นกระบวนการที่ครบวงจร ทั้งในส่วนผู้ทำหน้าที่ให้ และรับการถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดอาศัยเงื่อนไขของระบบความสัมพันธ์ด้วยความตระหนักในสถานภาพ บทบาท และความรับผิดชอบร่วมกัน เนื้อหาของการถ่ายทอดเป็นเรื่องราวของการผลิตครบวงจร และการปลูกฝังอุดมการณ์ คุณค่าทางจริยธรรม ค่านิยมของการเป็นผู้ผลิตและแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในสังคม สำหรับการประเมินผลการถ่ายทอด เป็นการประเมินผลร่วมกันระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด

ยุคก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว (2485-2519) : เริ่มเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต ด้วยสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งความต้องการสินค้าหัตถกรรมที่เพิ่มขึ้น การผลิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กระบวนการถ่ายทอดความรู้เริ่มแยกส่วนของเนื้อหาออกเป็นส่วน ๆ และแยกออกจากชุมชน เกิดการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตระหว่างชุมชนขึ้น ทำให้อุดมการณ์ของการผลิต ซึ่งมีมาแต่อดีตเริ่มเปลี่ยนแปลง เกิดองค์กร กลุ่มของชุมชน และของรัฐเข้ามาทำให้น้ำหนักของการถ่ายทอดความรู้ร่วมกับบทบาทขององค์กรดั้งเดิมของชุมชน

ยุคการส่งเสริมการท่องเที่ยว (2520-ปัจจุบัน) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ด้านการผลิตเปลี่ยนแปลงอย่างมากในบทบาทของผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ นั่น องค์กรดั้งเดิมของชุมชนซึ่งเคยทำหน้าที่ได้อ่อนกำลังลงเกิดกลุ่มใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทน ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการซื้อ และบทบาทรัฐ ทำให้เนื้อหาของการถ่ายทอดเปลี่ยนจากเนื้อหาที่ครบทุกส่วนเป็นการแยกเฉพาะส่วน เนื้อหาบางอย่างได้สูญหายจากชุมชน และอุดมการณ์ คุณค่าทางจริยธรรม และค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งเคยสืบทอดมาแต่อดีตเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับวิธีการถ่ายทอด ซึ่งมีการแยกเป็นส่วน ๆ และมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ กลไกหลักที่มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดคือ ภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการแข่งขันกันในการผลิตเพื่อครอบครองตลาด อีกทั้งภาวะความจำเป็นในการผลิตต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบผลประโยชน์ และเกิดระบบธุรกิจการถ่ายทอดขึ้นอีกประการหนึ่ง คือ กลไกทางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน ระบบค่านิยมของชุมชน และพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภค

2. การถ่ายทอดความรู้ คือ วิธีการได้มาซึ่งความรู้เพื่อเสริมสร้างความสามารถทางด้านอาชีพ หัตถกรรมพื้นบ้าน

สมศักดิ์ วชิรพันธ์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดความรู้หัตถกรรมท้องถิ่น พบว่า ในอดีตเป็นการถ่ายทอดภายในครอบครัว โดย พ่อ แม่ ถ่ายทอดให้ลูกหลาน โดยวิธีการใช้ให้คำบอกเล่า สาธิต และปฏิบัติจริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้ประเมินผล ต่อมาเมื่อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่นได้รับความนิยมมากขึ้น ส่วนราชการ กลุ่มองค์กรชาวบ้าน และลูกค้าเข้ามาทำหน้าที่ช่วยในการถ่ายทอดเนื้อหาที่เป็นเทคนิคใหม่ ๆ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ฝึกอบรม ประชุมสัมมนา และการสาธิตในปัจจุบัน เมื่อกระบวนการผลิตหัตถกรรมท้องถิ่นปรับตัวเป็นธุรกิจเต็มตัว มีการจ้างแรงงานเข้ามาทำเฉพาะอย่าง การถ่ายทอดมีทั้งส่วนที่เป็นสถาบันครอบครัว เจ้าของธุรกิจ และส่วนราชการโดยการถ่ายทอดเฉพาะเรื่อง

การถ่ายทอดความรู้มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาตลอดเวลา เพื่อต่อสู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การปรับเปลี่ยนที่พัฒนาดังกล่าว มีทั้งส่วนผู้ให้การถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด เนื้อหา และวิธีการ

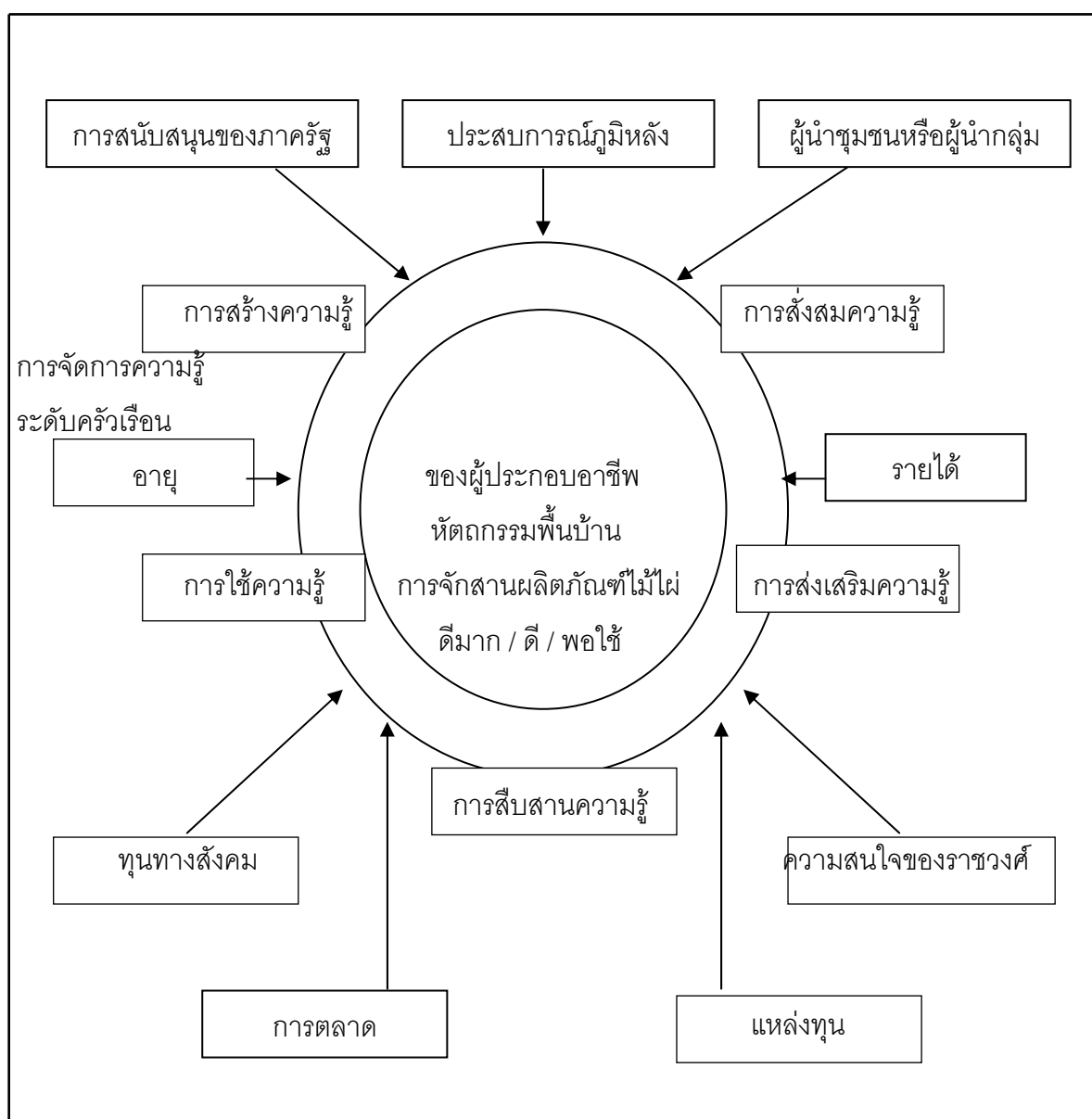
องค์กรและบุคคลที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ คือ สถาบันครอบครัว องค์กรชาวบ้าน เจ้าของธุรกิจ ลูกค้าและส่วนราชการ ซึ่งแต่ละองค์กรทำหน้าที่ที่ต่างกัน แตกต่างกันไป ตาม

ยุคระยะเวลา และความเหมาะสมตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยที่มีผลทำให้การถ่ายทอดความรู้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ความต้องการของตลาด การพัฒนาที่ดึงดูดแรงงานสู่เมือง ระบบการค้าสมัยใหม่ และระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมทางด้านสังคม ได้แก่ การพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวนแรงงานในครอบครัว ทางด้านเทคนิควิทยา ได้แก่ เทคโนโลยีการผลิตที่พัฒนาขึ้นมา ทางด้านสภาพทางกายภาพ ได้แก่ การลดลงของป่า และความแห้งของน้ำในแม่น้ำในบางช่วงเวลา

เอกรัฐ อินต๊ะวงศา (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดความรู้อาชีพช่างปั้นสิงห์ ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้ช่างปั้นสิงห์ คือให้สังเกตแบบอย่างการปฏิบัติ ให้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง รับฟังการอธิบายและนำเรื่องต่าง ๆ และให้ดูตัวอย่างของจริงที่ทำเสร็จแล้ว และทดลองทำตามอย่างขั้นตอนการถ่ายทอด พบว่า เริ่มจากการสังเกตปฏิบัติงาน แล้วให้ปฏิบัติ และเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลงานจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ และคุณภาพผลงาน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพ
หัตถกรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษา องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง
จังหวัดอ่างทอง”

เครื่องหมาย $\longleftrightarrow$ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ต่างมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน

เครื่องหมาย $\longrightarrow$ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่มีต่อกระบวนการจัดการความรู้ระดับ

ครัวเรือน

ทุนทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการอาชีพภายในครัวเรือน และระหว่างครัวเรือน ที่อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน แบ่งปันข้อมูล ด้วยความเอื้ออาทรซึ่งกัน และกันอย่างไว้วางใจ

การตลาด หมายถึง การที่ผู้ประกอบการอาชีพจัดเก็บความรู้ ความต้องการซื้อของตลาด กลุ่มเป้าหมาย แล้วสามารถนำมาวางแผนการผลิตให้เกิดความประทับใจ และเป็นที่ต้องการซื้อ ของตลาดกลุ่มเป้าหมายได้อย่างต่อเนื่อง

การสนับสนุนของภาครัฐที่ดำเนินการผ่านโครงการต่าง ๆ หมายถึง โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โครงการกองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ

นอกจากนี้แล้ว อายุ รายได้ ผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม แหล่งทุน ประสบการณ์ภูมิหลัง และความสนใจของราชวงศ์ ทั้งหมดของปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อความสามารถในการจัดการความรู้ ของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพแต่ระดับความสามารถ ภายในองค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ บางเจ้าค่า ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอรายละเอียดของการศึกษา ดังปรากฏอยู่ในบทที่ 5